

Butlletí

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

ANY IV

JULIOL-SETEMBRE 1894

N.º 14

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ

Preus de subscripció: Pels socis residents, per semestre, una pesseta; per any, dugas pessetas; pels socis delegats (pagant per anyadas, à la bestreta), quatre pessetas; pel públich (idem), cinch pessetas. Los números solts y los tomos d'anys passats, ab augment de preu.

Punts de subscripció: En Barcelona, local del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA (Paradís, 10, segon), y llibreteria d'Alvar Verdaguer (Rambla del Mitj, 5).

Redacció y Administració: Barcelona, carrer de Paradís, 10, y Llibreteria, 21, segon.

SECCIÓ D'EXCURSIONS

UNA EXCURSIÓ DE POBRE

Lo senyor rector de Sant Antolí, deganat de Santa Coloma de Queralt, havia d'anarsen á pendre les aygues de Tona, no per moda ni per esbarjo, que'ls rectors de la Segarra no's poden donar tals plers.

Lo senyor degà s'encarregà del servey de la parroquia, envianthi un de sos dos vicaris, mossèn Joseph.

Mossèn Joseph, que sabia l'encàrrech que'm féu nostre gran prelat de resseguir los arxius parroquials del bisbat, me digué:

—Vol venir á Sant Antolí? Jo d'allí estant voldria anar á Pujalt á fer una visita temps ha promesa á mon amich lo rector. Voldria anar també á fer una visita al santuari de Sant Ramon.

—M'hi pensaré, — li diguí. Y poques hores després li deya: — Estich resolt. Vindré á condició de que m'acom-

panyareu en mes visites als arxius dels pobles immediats al itinerari vostre. Dilluns vinent, si á Déu plau, dinarem á Sant Antolí. Ja podeu dir á la Pepa (la majordona) que hi tindrà un altre hoste.

Y comes aydeume. Dilluns, 9 de Juliol d'aquest any, me llevo á dos quarts de quatre, dich missa, prenh una caxalada, y sol y á peu surto de la vila á un quart de cinch, y ab cinch quarts d'hora pujo per una banda y baxo per l'altra la serralada de Montargull y arribo al poblet de Civit.

La primera casa que trobo és la del mestre de minyons. En aquell moment lo mestre, conegut meu, s'estava á la vora de la finestra ab un mirallet en l'una mà y la pinta en l'altra, fent sa *toilette*, tot esperant segurament que'l senyor rector toqués á missa.

Després dels saludos de rúbrica li diguí:

— Ahont trobaré al senyor rector? Ha tocat á missa?

— No encara.

— Donchs ò jo'l destorbaré ò ell me destorbarà, perquè desitjo que m'acompanyi un troç de camí cap á Pallerols; camí que no coneix.

— Ja l'acompanyaré jo, — me replicà lo mestre.

— Donchs baxi cap á la rectoria, que vull saludar al senyor rector, y allí l'espero.

— Vínch al moment.

Y, en efecte, tot just lo senyor rector m'havia obert la porta forana, quan lo mestre's presentà.

No volguí pendre res en la rectoria: era massa dematí. Y despedintme de l'amich senyor rector y acompanyat de l'amable guia, emprenguí ab delit la baxada del torrent de Civit de Bordell y després lo camí sovint ombrejat de pins y roures que quasi sempre vorejant lo torrent porta primer al poblet de Monfar y després al de Pallerols.

Lo mestre, á mos instants prechs, se'm despedí á la vista de Monfar: d'allí avant lo camí és imperdible.

Tinch una memoria com una cistella. Fa dos ò tres mesos qu'havia vist á mon amich lo rector de Pallerols en la rectoria de Bellmunt. Allí m'havia innovat que s'estava á Pallerols, y jo, oblidadiç, caminava cap aquest poble pensant trobarhi un rector desconegut, ab la seguretat, emperò, de serne ben acullit.

Arribo á Pallerols, truco á la porta del cancell, y'm surt, ab gran sorpresa meva, l'amich y conterrani mossèn Joseph Albimis.

Al vèurem allí la majordona y al veure l'intimitat que me mostrava lo rector, ja devia començar á desliberar si per dinar mataria un conill ò un pollastre. Y jo, per trèurela de duptes, diguí al rector perquè ho entengués aquella:

—Vaig depressa. La Pepa de Sant Antolí ja m'està apareiant lo dinar.

Demaní l'arxiu, y mon amich m'acompanyà á un quarto en lo qual hi havia un armariet cavat en lo tou de la paret.

—Mireu,—me digué;—aquí està tot, menos los llibres corrents.

Era poca cosa. Passí revista un per un de tots los manuals, y un per un de tots los plechs d'escriptures. Prenguí algunes apuntacions de diversos assumptos, ja religiosos, ja civils, y doní per acabada ma tasca, poch content del resultat. Ay! Tots los arxius, tots, són una ruina; però en tots, absolutament en tots, hi hà quelcom d'aprofitable.

L'iglesia parroquial té una forma rara en altres comarques, però no aquí en aquest cap de Segarra: en aquesta excursió n'he vist d'altres de forma semblant.

Consisteix en dues naus paraleles unides entre sí, ò, millor, que's comunican per medi d'un sol arch quasi tant ample com tota la llargada de les naus.

Ès de creure qu'una de les naus és d'època posterior y afegida per aumentar la cabuda de l'iglesia, qu'ab l'aument de la població resultaria petita. Aquí la una nau és romà-

nica y l'altra és ogival, acusant, per consegüent, ab tota certesa la construcció d'una y altra en dues èpoques.

Absolutament res conté que pugja cridar l'atenció, sinó una imatge de pedra del titular Sant Jaume que hi hà en una capelleta excavada damunt del portal de l'iglesia.

Abans hi havia, quasi tocant á Pallerols, lo petit poblet d'Ondara, qu'ara se toca ab lo de Pallerols y s'ha confós ab ell, perdent l'antich nom.

Seguint l'hermosa ribera del riuhet que ve de Civit, á un quart y mitj de Pallerols, hi hà lo de Sant Antolí. Mon company lo vicari de Santa Coloma vingué á trobar-me á Pallerols per acompanyarme á Sant Antolí, ahont la Pepa, germana del rector, nos tenia lo dinar á punt.

En l'arxiu de Sant Antolí hi trobí una traducció catalana del llibre escrit en llatí per Boeci, titulat *Consolació*. Hi faltan los primers fulls, qu'és una desgracia. Està escrit en lletra cursiva del sigle XIV ò XV, cosa que no és fàcil distingir. Seria propietat d'algun antich rector de la parroquia y hauria quedat confós y barrejat ab los llibres propis de l'arxiu.

L'iglesia parroquial, com la de Pallerols, ab ses dues naus, una romànica y altra ogival, ab lo gran arch per comunicarse.

En una capella més moderna afegida al capdevall de la nau romànica, hi hà representada en un fris ò faja, que tindrà uns set ò vuit palms d'amplada, l'història de Sant Isidro, en rejoles de Valencia, algunes no posades en son degut lloch. Los quadros, ab ses amples cenefes, omplen tota la llargada de les parets laterals de la capella, qu'és dedicada á Sant Isidro.

També, com Pallerols, Sant Antolí ha absorvit la contigua població de Vilanova, de la qual ja no's parla perquè forma part de la de Sant Antolí.

Lo dia 9, dimars, després de dir missa, acompanyats de dos nevots del senyor rector de Sant Antolí, seminaristes que allí passavan les vacances, emprenguerem lo camí de

Rabinat, quin poble dista uns tres quarts, la major part pujada, del de Sant Antolí.

Prenguí alguna nota de son pobre arxiu y passàrem á l'iglesia, que's compon d'una ayrosa nau romànica sens cap ornament.

En l'altar major s'hi venera una imatge de Maria Santíssima ab son fill diví assegut en un genoll de sa mare, que també està asseguda en un senzill trono. Lo fill Jesús amoxa un aucellet que serva sa mare. És tot de marbre y obra romànica molt notable. Abans estava vestida ab robes sobreposades. Mes, á indicació d'una persona intelligent, lo senyor rector convencé al poble de la necessitat de tràureli aquells disfreços que l'enlletgian, y's tragueren.

L'altar del Roser, que jo sospito qu'era l'antich altar major, conté molt notables pintures, ab filets daurats, representant passos de la vida de la Mare de Déu. Me sembla obra de les darrerries del sigle XV. Les pintures estàn molt ben conservades. Se conex que foren embarniçades de pochs anys ençà. Los marchs de les pintures són, sens dupte, obra moderna y desgraciada.

Prenguerem un glop, y en companyia del jove rector de Rabinat baxàrem á Sant Pere dels Arquells, antich senyoriu dels monjos de l'Estany y més tart dels de Montserrat.

Feta l'obligada visita á l'arxiu, visitàrem la parroquial. És un edifici ogival de la darrera època.

En l'altar major hi hà una imatge de fusta policromada representant á la Mare de Déu. És romànica. Procedex, segons tradició, del vehí poble de Montpahó. ¿L'haviau may ohit anomenar? És que ja no existexen d'ell més qu'un munt de runes. Jo lo conexia pels documents del nostre rich arxiu parroquial, vull dir lo de Santa Coloma de Queralt. Dintre dels murs d'aquesta ma vila natal nos diuhen antichs documents que hi havia un aplech de cases conegut ab lo nom de *la pobla de Montpahó*, potser del nom del més significat estadant d'aquell barri.

Eran les nou del matí, y ab un pet de sol qu'esquerdava les pedres, quan, acompanyats pel senyor rector d'Arquells, condexeble meu, una mitja hora, fins á punt ahont no era fàcil extraviarnos, emprenguerem lo camí de Montlleó, que dista una hora y mitja d'Arquells. Fou lo troç més fadigós de tota l'excursió. Arribàrem amarats de suhor á Montlleó.

L'arxiu conté gran quantitat de pergamins, qu'examiní un per un, posant apart los que ho merexian.

L'iglesia és també romànica y de dues naus unides per un arch. La porta està bellament decorada y reforçada ab llistons de ferro de caps caragolats. L'imatge de Maria Santíssima que hi hà en l'altar major és també romànica y de fusta policromada. En l'altar del Sant Crist hi hà les estatués ogivals de pedra que representan á la Mare de Déu y á Sant Joan Evangelista, la primera molt més agraciada que la segona. En dos finestrals del campanar hi hà altres dues estatués de pedra de l'època ogival.

Dinàrem en la rectoria de Montlleó, y cap al tart, acabada allí la nostra tasca, prenguerem lo camí que'ns portà á Montpalau, acompanyats en part pel senyor rector de Montlleó.

Al cap-vespre arribavam á Montpalau, exintnos á rebre lo senyor rector, qui sabia la nostra vinguda. És molt conegut meu: lo rector més vell de tota la comarca: fa 38 anys que governa espiritualment aquella parroquia, molt estimat dels seus parroquians. És jovial, y sempre'n sab alguna de nova per contar y entretenirvos agradablement.

En l'arxiu trobí moltes vegades lo nom y la firma del *Dr. Pau Clarís*, que fou molts anys rector de Montpalau. Lo cor me féu un salt pensant si trobariam lo rastre dels primers anys de la vida del gran patrici. La data dels documents en que tal nom sonava, comparada ab la de l'època en que brilla lo famós diputat de Catalunya, me convencé de que aquest no era aquell. Lo que podria ser és que fos aquell un parent d'aquest.

La parroquial guarda un bonich sepulcre de pedra ab una estatua jayent ab vestidura civil, obra dels sigles XIV ò XV. L'inscripció, esborrada per groxudes capes de cals, és ara il·legible.

L'endemà, dimecres, dia 11, després de dir missa, acompanyats de l'amable senyor rector y d'un ordenando de l'honorable y antigua casa Vidal, emprenguerem de bon matí lo camí de Freixanet.

En l'arxiu parroquial trobí un volum ab lletra del sigle XIV, que conté:

1.er Un tractat de composició de cartes, compost per mestre Llorens Llumbart. Està en llatí, y després de la teoria conté gran nombre de models de cartes. Forma part d'una obra de retòrica composta pel matex autor, segons se desprèn del titol, qu'és axí:

«Explicit ars narrandi, petendi et concludendi composita a magistro laurentio etc. incipit tractatus magistri laurentii de variis modis componendi epistolam, etc.»

2.^{on} Un fragment d'un poema català, mancat del començament y de l'acabament. Argument:

A un tir de ballesta d'un monastir hi havia un poble.

Pres del moster don ay parlat
ac un bell burch jus al costat
al tot pus luny trayt d'un arquer
ffo ayçel burch pres del moster...

En lo monastir lo sagristà, frare y sacerdot molt virtuós, havia obligat al dimoni á calçar sabates (¿per què fos sentit quan anés á tentar á algú?). Lo dimoni, rabiós, pensà venjarse. En lo cor de la dòna més bella y més honrada del poble hi encén un foll amor envers lo bon frare. La dòna se'n va al monastir, demana al frare ab lo pretext de confessarse, y li declara son amor:

Escoltatz ben ço queus diray
per confessar no vingui say,

mas que en ab vos pogués parlar
e descobrir tot mon afar:
e donchs auyats ma volentat,
tot mon cor dich que ay pansat
en vostra amor que mi destreny
si que perdi trestot mon seny:
menyar ne perdi e dormir
e nuyt e jorn plor e sospir;
si'l vostro cor no mi se tor,
lo meu morrà per vostra amor.

Lo frare és vençut y determina fugir ab la dama, portant-sen la plata de l'iglesia y ella les joyes y diners de casa seva.

Alegre lo dimoni consuma sa venjança pujantsen al campanar del monastir y cridant *Via fòra! Via fòra!* Frases y vehins del poble acuden als crits y saben la fugida. Corren cap als fugitius y'ls atrapan ab lo cos del delictes. Lo marit s'apodera de la dama, se l'emporta y la tanca en una cambra ab tres claus. Los frares tanquen al sagristà en la presó.

Se presenta lo dimoni al presoner y li diu: — Juram que no'm faràs portar may més sabates y jo't trauré de la presó á tu y á la dama, y tot ho arreglaré de tal manera com si res hagués passat, esborrant-ne fins lo rastre y la memoria. — Lo frare presoner ho jura, y's troba lliure ell y dama, y la plata, qu'havian trencat, sencera y en sos llochs acostumats, y tot com si res hagués passat. Y aquí acaba lo fragment, que no consta més que de quatre planes á dues columnes, y restos de tres planes que contindrían l'acabament. Al començament sembla que hi faltan quatre planes. Total constaria d'onze planes á dues columnes.

3.er Un llibre titulat de filosofia: *Aquest llibre és de filosofia*; però no és tal, sinó d'astrologia judiciaria. Diu que'ls qui naxen en lo signe de *Taurus* tenen tals y quals qualitats fisiques y morals y los espera tal y qual esdevenidor; los qui naxen en signe de *Gèminis*, tal altre; los qu'en

Càncer, tal altre; y aquí acaba. Està mutilat al principi é incomplet ò no acabat.

Dinàrem á Gaver, ahont hi hà per rector mon compatrici mossèn Jaume Nadal. L'arxiu és molt pobre.

L'iglesia, situada en un cim y poch apartada del poble, desde'l qual s'hi puja per una rústica y pintoresca escalinata, pot considerarse com lo prototipo de les iglesies á dues naus, que's comunican per una ampla arcada quasi tant llarga com elles. Totes dues naus són romàniques. Té la portalada al mitj de la paret de mitjdia, sent orientada l'iglesia de ponent, ahont té'l cor, á sol-ixent, ahont té l'altar major. Damunt de la portalada hi hà lo campanar d'espadanya. És un conjunt rústech, enterament nou per mi, y per lo matex molt notable. L'iglesia té dues finestres, cada una formada per dues rústiques arcades, separades ara per una pedra á manera de pilastra sens obrar. Potser que la pilastra substituesca una robusta columna rodona, que sembla exigir l'estil arquitectònich.

Un torrent besa lo peu de la montanya ahont sèu Gaver. A l'altra banda, prop del torrent, hi hà un gran casal ab lladroneres, propi del Marquès de Castellvell, senyor de Gaver.

Guiats pel senyor rector, á les 3 de la tarde exírem de Gaver, y, passant per devant del poblet d'Estarús, famós per una imatge del Sant Crist molt venerada en la comarca, nos dirigírem al gran santuari de Sant Ramon.

En una pujada que's troba desseguida d'Estarús, veurem restos de sepultures antigues formades de lloses, podentshi veure encara alguns òssos que blanquejan entre la terra ab qu'estàn enrunades. Hi hà indicis d'altres sepultures encara intactas, y que valdria la pena d'explorar, al bell costat dels esmentats restos. Anant de Freixanet á Gaver me mostraren lo lloch ahont se n'han trobat altres. Per aquells indrets s'han trobat monedes celtíberes y romanes, indicis d'una població antiga.

Sant Ramon és un grandíssim convent ab sa grandiosa

iglesia, un y altra obra del passat sigle, quasi tocant al poble de la Manresana, format d'un sol y llarch carrer, del qual lo convent sembla mera continuació.

La portalada de l'iglesia és una bonica construcció ab quatre columnes salomòniques, ab l'estatua del sant patró en una capella damunt de la porta, y'l conjunt compost á manera d'un altar. L'interior és gran y senzill, d'estil grech-romà, un poch deteriorat pel abandono en que quedaren iglesia y convent després de la catàstrofe que sufriren los religiosos en 1835. L'altar major és barroch, però ricament daurat desde l'any passat; dauradura que costà 2,000 y pico de duros.

Lo camaril és completament independent de l'altar major. Se compon de dues parts: vestíbul y camaril propiament dit, separat del vestíbul per un rextat de fusta. Dintre del camaril hi hà un gran altar en forma de temple. Dintre d'aquest hi hà una imatge romànica de la Mare de Déu, que, segons tradició, conforme ab l'arqueologia, és la matexa que venerava Sant Ramon, quan encara no era més qu'un pastoret, en la vehina capella de Sant Nicolau, ara convertida en casa. Los religiosos degueren vestir ab los hàbits de Nostra Senyora de la Mercè aquesta antigua y venerable imatge, que ab tals moderns hàbits amaga la seva antiguetat. Lo pedestal en que descansa l'imatge esmentada és un sacrari que conté les reliquies de Sant Ramon, ò sia la major part de sos òssos, dintre d'una caxeta de ferro molt senzilla. Les reliquies són visibles perquè una de les cares de la caxeta és de vidre protegit per una senzilla rexa de ferro.

Férem á plaher les nostres devocions devant dels venerables restos de nostre sant compatrici, qui consagrà sa vida á la gran obra de la redempció dels catius; y examinada l'iglesia, ahont sols nos cridà l'atenció, ademés del grandió altar major, una imatge en pintura de Nostra Senyora de les Gracies, copia de la que tenen en llur iglesia de Roma los mercenaris que allí residexen; y vistos los

grans claustres, de pesada arquitectura d'ordre compost, emprendre la via cap á Pujalt, distant de Sant Ramon una hora y mitja, acompanyats fins més enllà del poble de Ferràn pel senyor rector d'aquest poble, á qui casualment trobarem en Sant Ramon, encare que no 'ns conexiam.

Ferràn està, poch més ò menos, á mitj camí de Sant Ramon á Pujalt. Me cridà molt l'atenció que la gent de Ferràn parlés ab la *i*, dient *pari, mari, sopis, peris, pomis*, lo matex que la gent de ma vila y la de Barberà, Solivella y altres. ¿Qui podria explicarnos aquesta singular varietat del llenguatge català, de la qual cap rastre he trobat en los documents dels molts arxius qu'he examinat? Lo més singular és qu'aquests pobles que parlan ab la *i* se troban no en un coto redondo y formant una sola agrupació, sinó escampats entre altres que parlan de diferent manera.

Entre dos foscans arribarem á Pujalt. Vist l'arxiu, ahont vegí treballs d'immensa paciència fets per un dels rectors del nostre sigle, mossèn Sendil, sopàrem y dormirem, com se suposa, en la rectoria. Lo rector és íntim amich de mon company d'excursió mossèn Joseph Torra. Res de notable tenen les dues iglesies de Pujalt. Però lo poble conserva alguns portals ab voltes, restos de la fortificació mitjeval.

Lo poble de Pujalt, situat en una altura, com diu son nom (puig alt), era senyoriu dels antichs comtes de Cerdanya. D'ells passà als comtes de Barcelona, y aquests lo donaren á la noble casa de Cardona, que'l tingué bax son domini fins á nostres temps.

És tant pobre d'aygua, com Sant Ramon y altres de la Segarra, que les dones, per beure y sobre tot per rentar, han d'exir molt sovint del seu terme per anarsen á buscar aquell article indispensable en lo d'algun poble vehí, per exemple Gaver, que dista cosa d'una hora. Pobre gent!

Dijous, dia 12, á las sis del matí, acompanyats en part del senyor rector, nos dirigírem á Sandomí passant per Gaver, ahont descansàrem y férem un glop.

Serian les nou quan sortírem de Gaver, quin senyor rector nos acompanyà fins á Sandomí, ahont dinàrem.

Vist l'arxiu y l'iglesia, que no té res de notable, nos dirigírem fins á l'estació de Sant Guim en la via de ferro de Barcelona á Saragossa, acompanyats pel senyor rector de Sandomí, que allí dexàrem, dirigintnos llavors per camí molt conegut cap á la Tallada, ahont passàrem de llarch, per deturnarnos en Montmaneu.

L'arxiu conté molts pergamins, alguns interessants per l'història local.

En la portalada de l'iglesia, barreja de romànich y ogival, hi hà una estàtua romànica de la Mare de Déu de lo més grosser y primitiu. Lo campanar conté fragments romànichs utilisats en la construcció feta allà per lo sigle XVI. L'interior és molt ben proporcionat, obra, sembla, del sigle XVI. Y res més.

Acompanyats fins més enllà del poblet de la Panadella (que no té més que cinch ò sis cases que pertanyen á la parroquia de Montmaneu, y ahont se travessa la carretera reyal de Barcelona á Madrid, entre Igualada y Cervera); acompanyats, dich, pel senyor rector de Montmaneu, passant, després de dexarnos, per devant del poble de Bellmunt, que tinch visitat varies vegades, nos dirigírem á la nostra vila de Santa Coloma, ahont arribàrem á dos quarts de nou del vespre, contentíssim de la nostra excursió de quatre dies, feta tota á peu, y sens gastar ni un cèntim, més que per estrenes dels escolans que'ns ajudaren la missa y per comprar alguna recordança en lo santuari de Sant Ramon.

Fou una verdadera excursió de pobre.

JOAN SEGURA, PBRE.

UNA EXCURSIÓ À LONDRES

CONFERENCIAS AB EXPOSICIÓ DE FOTOGRAFIAS

(Continuació)

TERCERA

(Dia 8 de Febrer de 1894)

*Lo Centre y lo West End. Lo Victoria Embankment.
Del pont de Blackfriars á l'estació de Sant Pancraci.
Lo Viaducte d'Holborn. L'iglesia de Santa Etheldreda.
Los mercats de Smithfield. Cosas al revés.
Lo Christ's Hospital. Los Southampton Buildings.
Lo Palau de Justicia. Lo Temple. La Trafalgar Square.
L'Albert Memorial y lo Royal Albert Hall.
L'Imperial Institute. L'Oratori. Lo Palau del Parlament.
L'iglesia de Santa Margarida. L'Abadia de Westminster.*

Acabàrem l'altre dia nostra passejada en l'edifici del *Times*: aquest serà avuy nostre punt de partida, caminant sempre envers ponent, fins á arribar á l'Abadia de Westminster en la vora esquerra del riu y al monument del príncep Albert en los jardins de Kensington. Si fessim via de dret, seria una caminada de unas $3\frac{1}{2}$ millas (6 kilòmetres); mes com la visita dels monuments que trobarem al pas nos exigirà continuas desviacions, las distancias se multipliquen al infinit y no's someten á càlcul. Fixem, no obstant, ben bé nostre itinerari.

Ben á la vora del palau del *Times* creuha'l riu l'ayrós pont de ferro de *Blackfriars* (frares negres), lo mellor punt de vista pera apreciar la massa imponent de Sant Pau y tota la corona d'iglesias que li fan acatament. Desde aquest pont fins al Parlament y á l'esmentada Abadia

descriu'l Tàmesis un quart de círcul quasi perfet en direcció S., y en sa vorera esquerra s'extén lo *Victoria Embankment*, moll esplèndit construhit fa pochs anys en terrenos guanyats al riu y ab un cost de 10 milions de duros. És molt espayós, vorejat d'arbres, y li acaban de donar aspecte senyoril los grans palaus, jardins y monuments que l'adornan. Sobresurten entre aquestos lo *Temple*, del que parlarem després; la *Somerset House*, imponent edifici destinat avuy á oficinas del govern (fotografia n.º 12); y la *Cleopatra's needle* (agulla de Cleopatra), obelisch egipci de granit rogench, transportat d'Alexandria ab grans dificultats y peripecias (fotografia n.º 13). És una mica més petit que'l de Luxor, que s'aixeca en la plaça de la Concordia de París.

Seguint la costum d'aquest poble de minayres, per sota terra tot l'*Embankment* està perforat ab tres túnels: l'un grandíssim, per hont corren los trens del carril metropolità ò subterrani; los altres dos, més petits y l'un sobre l'altre, á la banda del riu, serveixen: lo de sota, de gran claveguera col·lectora, y'l superior, d'estoig pera las canonadas d'aygua, de gas y d'electricitat. És una de las melloras més importants degudas á la Comissió d'Obras permanent, qu'ab grans atribucions y recursos funciona en la metròpoli fa poch més d'un quart de sigle. L'*Embankment* sintetisa perfectament l'esperit particular de la Comissió de Reforma y'l general de tota aquesta gent: *utile dulci*, és á dir, l'utilitat y l'hermoseig, mes primer aquella qu'aquest. És veritat que dita Comissió ha obert també grans vias y avingudas, se pot dir las únicas de fesomia moderna que's veuhen á Londres, com són las de Northumberland, Shaftesbury, Queen Victoria, Clerkenwell, etc.; mes, apart de que no ho ha fet may ab simples propòsits d'ornat, sinó obehint á fins més pràctichs de facilitar la circulació y d'abreviar distancias, s'ha preocupat sempre en primer terme de las milloras que podriam dirne internes y trascendentals ab preferencia á las purament aparatosas

y decorativas. Aixís, per exemple, gastanthi 8 milions de duros, deslliurà á la població del pago de peatge en tots los ponts del Tàmesis, hont continuava encare establerta tant onerosa gabela, y sobre tot emprengué y quasi deixà termenada l'obra magna d'un sistema general de clavegueras que llença al riu, á uns 20 kilòmetres ayguas avall de Londres, todas las inmundicias de la gran ciutat, completament desinfectadas. Uns 125 kilòmetres de claveguera espayosíssima, 25 anys de treball may interromput y una despesa de 35 milions de duros, diuhen l'importancia excepcional d'aquesta obra, que tant ha influït en la salubritat de la capital inglesa, conseguint, junt ab altra serie d'atinadas midas y previsoras disposicions referents á edificació y alimentació, reduhir á un mínimum envejable la mortalitat, abans tant crescuda, de Londres, y convertir aquesta ciutat en una de las més sanas del món. En altrás que jo'n coneix (y vosaltres també) tot lo rumbo s'ha esmerçat en entarugats, jardínets y estatuaria de quincalla, sens pendre una sola disposició pera abaratir y sanificar la vida, cada dia més cara y poch saludable. En una sola cosa s'ha seguit lo sistema anglès, superantlo encare proporcionalment: en llençar los milions á grapats ab prodigalitat digna de mellor causa.

Nos havem apartat bon xich del pont de Blackfriars y'ns convé tornarhi. Posèmnoshi are al bell mitj mirant á Sant Pau y emboquem de frente l'ample carrer que'ns ve al devant, seguintlo de dret fins al viaducte d'Holborn y anant combant després poch á poch fins á l'estació de Sant Pancraci: són 2 1/2 kilòmetres de recorregut, que á la vegada qu'assenyalan la màxima amplada y'l límit oriental de nostre itinerari d'avuy, nos permeteràn fixarnos en detalls y particularitats interessants del sistema de vialitat d'aquesta terra.

En primer lloch, á poch minuts del pont y á nostra dreta, veurem com, per entre mitj de las casas y á l'alçada poch més ò menos d'un segon pis, creuhan lo carrer (*Lud-*

gate Hill) los trens del *London Chatham and Dover Railway*. Per sota del poch ayrós viaducte s'ovira, á la dreta, á l'altre cap del carrer, la rumbosa fatxada de Sant Pau.

Seguint amunt, no tardarem en passar sota las majestuosas arcadas d'un altre viaducte, de molta més importancia baix los punts de vista artístich y constructiu: lo *Holborn valley Viaduct*, verdader triomf del art de la moderna enginyeria urbana (fotografia n.º 14). Lo carrer que anem remontant (*Farringdon Street*) marca á poca diferencia lo curs del antich riuhet Fleet y lo fons de l'antiga vall que separava las dugas grans planícies en que s'extén avuy la població, prescindint del *Surrey side*: la de la City, á nostra dreta, per hont vos vaig acompanyar ahir, y la del centre, á nostra esquerra, per hont nos passejarem avuy. Are bé: la doble y rapida pendent qu'obligava als carruatges á baixar al fons d'aquesta vall, ò siga al carrer en que are'ns trobem, era un gros obstacle á la circulació, cada dia en augment, entre *Oxford Street* y la City, y pera ferlo desapareixe, igualant los nivells, se traçà'l viaducte, quasi tot de ferro, que té uns 425 metres de llarch per 25 d'ample. En tota l'amplada (37 metres) del *Farringdon Street*, qu'és lo punt d'encreuament, és visible en forma de pont adornat d'estatuas y accessible en sos quatre costats per amplas escalas obertas en torretas cantoneras. En tot lo restant de sa llargada, las casas que s'han alçat á cada banda l'amagan á la vista, y las voltas que'l sostenen serveixen en llur part central de magatzems pera'l comerç, y en las laterals de *sótanos* pera'ls edificis.

Tirant amunt sempre y desviantnos poch á poch lleugerament al N.NO., las trepidacions continuas que produheixen los trens del carril subterrani al passar per las trinxeras que s'obren entre las casas nos serviràn de guia fins á la monumental estació y hotel del *Midland Railway*, vulgarment nomenats de Sant Pancraci (fotografia n.º 15). Lo tinglado d'aquesta estació, abans de construirse lo Palau de Màquines de l'última Exposició de París, era la

coberta metàlica de més grans dimensions qu'existia en lo món. L'*hôtel* ò fonda és de recent construcció, d'estil que allí'n diuhen gòtich modern, actualment molt en boga en Inglaterra, y és una mostra típica dels immensos edificis qu'han aixecat las companyias ferro-carrileras en totas las grans estacions de Londres pera allotjar als arribants. En aqueixos *Terminus hôtels* hi hà tarifas pera totas las fortunes, y com las estacions á qu'estàn adossats se troban totas enllaçadas ab lo carril metropolità, ofereixen grans ventatjas als viatgers atrafegats qu'en pochs dias han de fer molta feyna en la gran capital. Això explica com, á despit de llur capacitat, quasi may s'hi trobi quarto: s'hà de retenir ab molta anticipació.

A l'esquerra de tota aquesta ruta qu'acabem de fer desde'l pont de Blackfriars á l'estació de Sant Pancraci, y més ò menos paralelas al Tàmesis, s'extenen cap á ponent las grans vias del Centre y del West End que havem de recorre avuy pera visitar los monuments inscrits en nostre itinerari. Aixís, en la meteixa estació derrerament esmentada comença l'aristocràtica y espayosa *Euston Road*, qu'al arribar al *Park Crescent* (entrada al *Regent's Park*) se continua ab lo nom de *Marylebone Road*, la qual nos portarà, seguintla fins més enllà de sa extremitat occidental, siga al *Hyde Park* (*Marble Arch*, *Victoria Gate*), siga als *Kensington Gardens*. — Del viaducte d'Holborn arrenca lo carrer del meteix nom, quina prolongació forma'l renomnat *Oxford Street*, que'ns conduheix directament á la meteixa entrada NE. del Hyde Park, ò siga al *Marble Arch* (arch de marbre), y una bifurcació que per la *Shaftesbury Avenue* y l'animat Piccadilly termina també en lo repetit parch, entrada del SE. (*Hyde Park Corner*, fotografia n.º 1). — De la *Ludgate Hill* parteix lo *Fleet Street*, que segueix ab lo nom de *Strand* fins á la *Trafalgar Square* (fotografia n.º 16), hont, continuant per *Whitehall*, arribarem al Parlament y á l'Abadia de Westminster, terme del *Victoria Embankment* abans relatat.

Senyalats aquestos punts topogràfichs y pregantvos que'm perdoneu tant àrida enumeració, sempre confosa quan no's té un plano á la vista, vos podré indicar *grosso modo* la relativa situació dels llocs que visitarem tot seguit.

Com havem vist, lo pont del *Holborn Viaduct* és lo centre d'hont radian las diversas rutas qu'havem d'empendre avuy (sempre á l'esquerra y cap á ponent, ò siga al *West*). Ab tot, á la dreta, envers la City, objecte de ma derrera conferencia, resta encare quelcom per dir, poca cosa, si bé tal volta interessant. Procuraré enllestirne prompte.

Col·locantnos en l'*Holborn Circus*, hont comença lo viaducte, baixem la ràpida costa de Charterhouse y, trencant á mà esquerra, fiquemnos en la *Ely Place* y visitem l'iglesia catòlica de Santa Etheldreda, antiga capella del famós palau dels bisbes d'Ely, salvada per miracle del gran foch de 1666. És un bon exemplar d'arquitectura del sigle XIV, ab hermosos finestrals d'època, primitiu sostre d'encabelladas de fusta, cripta y claustre notables. Però més notable encare vaig trobar la sacristana que m'ho ensenyà, vella irlandesa, qu'al veure un foraster tant encantat devant d'aquellas venerandas reliquias, com atreta per secreta simpatia, se m'acostà y m'ho anà explicant tot, ab fervor de creyent, no ab cantarella de *cicerone*. Dificil me serà donarvos idea de l'impressió fonda de pau y beatitut que'm causà aquell reconet de Londres, tant quiet y retirat, á quatre passos del trasbals vertiginós de Holborn y de la City: tot d'un plegat me semblà com si hagués fet un salt enrrera á través dels sigles y lluny de la febrosenca metròpoli. Ab reculliment vaig gosar d'aquell curt parèntesis. L'iglesieta, de negrenca y revellida pedra, està ensotada y reclosa entre altas casas: precedida d'un petit pati, plantat d'arbres centenaris, al que's baixa per uns quants grahons, á dins no hi arriba altra remor que la xerradissa alegroya dels aucellets que nian en las decrepitas figueras del claustre.

Anem are als propers y grandiosos mercats de Smiht-field, hont nos espera altra serie de ben distintas impressions. En lo de la carn, vast edifici de ferro y cristall, espahordeixen las rastelleras de bous y moltons sencers qu'en interminables fileras penjan de llarch á llarch de la paret y del sostre: sota terra (¡sempre sota terra!) hi hà un gran depòsit, ahont dels quatre punts cardinals venen á abocar los trens llurs cargaments de bestiar, que's pujan dalt del mercat per medi d'ascensor. La carn no s'hi ven sinó á caps, y allí's pot un convence *de visu* de la magnífica qualitat dels animals que's destinan al consum. En lo centre de la nau alegran la vista un jardinet y una font, y al voltant del primer un ample camí baixa al subterrani, fresch y esbarjós, ben digne d'una visita. — De més petitas dimensions, si bé que vastíssim també y de construcció idèntica, s'alça més avall lo mercat de la viram y del toci-no, respirant netedat é inspirant enveja als qui tenim lo defecte de fer comparacions; després, un altre immens edifici, al E. de l'anterior, està destinat á mercat central de verduras, llegums y fruytas, hont també no hi hà poch qu'apendr'hi; y, finalment, al S. d'aquest, la nova pescateria, exuberant de fresquíssim peix, principalment salmó, llenguado, turbot, anguilas, bacallà, llagosta, llagostins y tota mena de marisch, del que són los inglesos golosos en extrem. En aquest últim mercat m'ocorregué un incident, insignificant en sí, mes que'm provà altra volta qu'aquí tot se fa al revés de las altrás terras.

Efectivament, me passejava jo ab indolencia entre las paradas, quan de prompte sento que'm cridan. «Ja hi som! — vaig pensar. — Aquestos pescaters han vist profanat llur palau y are'm faràn apendre sense gana's tot llur pintoresch vocabulari». No vull particularisar, mes no hi hà dupte de qu'en un certamen de tal gènere nostres peixetayres no's quedarian enrera. No obstant, res d'això: lluny d'insultarme, los cumplimentosos venedors m'invitaren (com és allí costum) á fer una menjada d'ostras ò de ma-

risch, qu'en las *oyster-shops* se ven á preus molt més alts, essent tal volta de qualitat inferior. Algun arribà á oferirme sa banqueta pera seure. Era ja un excés de galanteria de part d'un *marchand de poisson*. En cambi, si trobeu pel carrer un estirat indígena de barret de copa, no hi hà perill de que may se'l tregui pera saludarvos: això's reserva pera las senyoras... y encare. En una sala de ball, en un concert, en una sessió, un anglès tampoch se treu lo barret may. Tot al revés de l'altra gent. Y, si no, la prova.

Nosaltres fem petitas las tarjetas de visita de senyora y grans las de senyor: donchs ells al contrari. Nosaltres nos esmerem en disposar vistosamente, artísticament, los aparadors de las botigas de robas, de modas, dels articles de luxo: ells no donan á això cap importancia. Hi hà casa que té al carrer un petit aparadoret y una modestíssima entrada, y qu'á dins és un veritable arsenal, pitjor qu'el *Siglo* ò'l *Bon marché*. En cambi, las paradas de peix són vistosíssimas: de dalt á baix de la paret, en caixons *ad hoc*, s'ostentan las variadas classes que's tenen pera vendre, tentant al més indiferent. Allò és un resplandir de platejada escata qu'enlluherna y atrau. Altre exemple: los oficials d'exèrcit. Segons lley del Parlament, fòra dels actes de servey, no estàn obligats á portar l'uniform, y, de fet, són raríssims los que's veuhen pel carrer, si no és acompanyant als seus soldats. En cambi, ja vos vaig fer notar en la Torre las disfregas dels guardians, y aviat vos ne faré observar d'altras prop del viaducte d'Holborn. Pera que tot siga *vice-versa*: la persona á qui vaig entendre més bé y que'm parlà més clar en tot Londres, no fou cap lletrat ni *gentleman*, sinó un mariner del port, á qui vaig haver de preguntar certs pormenors sobre 'ls vaporets de Greenwich; y, en cambi, l'única falta d'ortografia que vaig notar durant ma estada en la ciutat, no fou en ròtuls ni anuncis ni menos en periòdichs (com és freqüent entre nosaltres), sinó en un imprès oficial (que guardo y podeu examinar) del *British Museum*, com qui digués en l'arca santa del saber

britànich (1). ¿Voleu més encare? Nosaltres oferim un ramet de flors á las senyoras á l'entrar en un ball, en un saló, en un lloch en que's celebri alguna festa ò cerimonia. Donchs ¿sabeu á qui l'oferian aquestos excèntrichs insulars? Als condemnats á mort, en llur camí de la presó al patíbul, al passar per devant de la vehina iglesia del Sant Sepulcre. Are ha caygut la costum en desús, si bé que tampoch los presos s'executan á fòra de la presó, sinó á

(1) És necessari explicar això, qu'á primera vista podria semblar estrany. Lo *Museu Britànich* se compon de dugas parts ben distintas: lo Museu propiament dit y la Biblioteca. Lo saló de lectura d'aquesta és interessant per més d'un concepte, y encare que desde la porta me l'havian ensenyat un dia, desitjava examinarlo més d'aprop pera ferme més bé càrrech dels detalls d'organissació. Hi vaig tornar un altre dia ab aquest objecte, y al exposar mon desitj d'entrar á llegir en lo gran saló, afegint qu'era sols per una vegada y en ma qualitat d'estranger (d'altre modo haguera hagut de presentar una sollicitut en forma, firmada també per un vehí de Londres), me preguntà un empleat, quin despaig està situat al entrar fòra del saló, quin llibre desitjava consultar, y com á mi'l llibre m'era indiferent y lo que volia veure era precisament lo que podriam dirne ordre interior de la casa, vaig respondre ab lo nom d'un diccionari qualsevol. Llavors dit senyor me digué que pera tal classe de consultas valia més que m'adressés á una de las bibliotecas públicas expressadas en l'imprès que'm donà, indicantme amablement quina era la situada més aprop de mon domicili. Ara bé: l'imprès, ab lo segell del Museu Britànich, deya: «*The books wanted would probably be found in..... or some Free Public Library, were persons under age are admitted*», això és: «Los llibres que's demanan se trobaràn probablement en..... ò en qualsevol biblioteca pública gratuita hont s'admeten personas que no tingan l'edat», és á dir, de menos de 21 anys. La paraula *were*, qu'he subratllat, s'havia d'escriure *where*, y al ferho notar jo al bibliotecari, quedà tot sofocat y 'm digué: «—Res: havem estat uns quants dias d'obras (efectivament, lo saló de lectura havia estat tancat durant vuyt dias), y ab lo tràfech no s'ha pogut vigilar l'impressió d'aquestas papeletas. Mes demà meteix ja n'hi haurà de novas: dispenseu». Vista la correcció tradicional dels impresos inglesos, la cosa'm semblà tant extraordinaria, que vaig guardar la papeleta com á recort y testimoni del fet (vegi's la 4.ª conferencia, *Museu Britànich*).

dins del pati de Newgate: no sé si allí'ls fan olorar encare algun pomet de rosas abans d'enforcarlos. En fi, fins quan nos emmanllevan paraulas, los inglesos han de tergiversar-las tot lo que poden, y si nosaltres dihem *cacao*, ells han de dir *cocoa*, y si nosaltres *mercat*, ells *market*.

Prop d'Holborn hi hà la citada iglesia del Sant Sepulcre, qu'assenyala ab un fúnebre repich l'execució dels criminals en la vehina presó de Newgate; aquesta, habitada un dia pels més famosos saltejadors de camins d'aquesta terra, quins tipos llegendaris se mantenen vius en la memoria del poble y quina vida ofereix no pochs exemples de l'excentricitat nacional, com vos ho demostraria si no fos per no allargar encare més aquesta llarga conferencia; y, finalment, los dos Hospitals, de Sant Bartomeu y de Cristo, aquell lo més antich de Londres, ab sa famosa Escola de Medicina anexa, y aquest, més qu'hospital, Casa de Caritat, hont reben educació 1,200 noys y 100 noyas. Sobre aquest últim, una petita anècdota, que clourà nostra excursió á la dreta d'Holborn.

Varias vegadas m'havia cridat l'atenció, al passar per aquestas immediacions, trobar pel carrer uns xicots vestits d'una manera estranya, ab llarga bata morada, calça curta groga, lo meteix que las mitjas, y sempre, invariablement, sense res al cap. «Seràn escolans de Sant Pau», pensava; mes ni á la vora ni á dins d'aquest temple n'havia vist may. Per fi, la curiositat m'impulsà á preguntar á un amich d'hont sortian aquellas raras disfregas, que sols per aquells vols apareixian, com abellas que tinguessin lo rusch per allí aprop; y, efectivament, vaig saber qu'eran pensionistas ò assilats del *Christ's Hospital*. «Mes ¿per què van sempre descoberts pel carrer?—seguí preguntant.—Jo vos ho diré,—m'respongué mon amable *londoner*.—Quan Eduart VI, á mitjos del sigle XVI, fundà l'Hospital, l'uniform era'l meteix qu'haveu vist, però ab gorreta al cap; mes en temps d'Isabel, cinquanta anys després, sembla qu'un dia la reyna anà á visitar l'establiment, y havent

fet una pregunta á un noy, aquest, sofocat, se descuydà de llevarse la gorra. La reyna no digué res, mes l'endemà'l mestre rebé un ofici prevenintli d'ordre de S. M. que, pera evitar en lo successiu semblants descuyts, fins á nova ordre quedava suprimida la gorra de las prendas d'uniform. Com l'ordre encare no ha vingut, la gorra segueix condemnada al ostracisme. Y per aquesta rahó, que plo-gui ò que nevi, que faci sol ò que brilli la lluna, los *Blue Coat Boys* van sempre ab la testa nua.»

Tornem á *Holborn Circus*, y aquesta vegada pera empendre ja decididament la via cap als barris aristocràtics, del centre y de ponent.

Seguim un rato l'ample *Holborn Street*: á pochs passos, á la dreta, veurem la *Furnival's Inn*, hont Dickens escrigué sos *Pickwick Papers*, eixa obra mestra d'humorisme excursionista. Una mica més enllà, á l'esquerra, s'obre un carrer. Entremhi: és lo de *Southampton Buildings*, y, pera fernos càrrech de lo qu'és aquí una oficina del govern, pujem al *Patent Office*: veurem un edifici, silenciós com un cementiri, de llarchs corredors foscos, en que s'obren innombrables portas d'unas celdas nuas y desfregadas, sens una mala cadira pera seure, ab altra porta encantada á dintre que ja no podrem atravessar. Fins allà'ns acompanyarà un *policeman*, ell entrarà en lo recinte vedat, donarà nostre nom, y als pochs moments sortirà un empleat, y á peu dret, ab las menos paraulas possibles, entre aquellas dugas portas y aquellas quatre parets, nos despatxarà sumariament. Las horas d'oficina són de las 10 del matí á las 5 de la tarde, ab un petit intèrval d'una hora curta á mitj dia pera pendre un bocí en lo *bar* ò restaurant més pròxim. A Inglaterra's fuma poch: lo *fer lo cigarret* és desconegut, y menos en cap oficina, particular ò pública. *No digo más.*

Pels meteixos *Southampton Buildings* dirigimnos á la *Chancery Lane* y tirem avall, en ple barri d'advocats y curials, fins al nou y magnífich *Palau de Justicia* (fotografia n.º 17), una de las mellors y més' suntuosas construc-

cions gòtiques modernes de Londres. No havem de fer més que creuhar lo *Strand* y'n's trobarem en lo Temple, serie d'antichs edificis que s'extén fins al Tàmesis, adornant ab sos jardins esplèndits lo *Victoria Embankment*. Lo Temple, primitiva propietat dels Templaris, passà á poder de la Corona al disoldres l'ordre en 1313, y més tart vingué á pertanye als cavallers de Sant Joan, qui l'arrendaren en 1346 als estudiants de lleys. Desde llavors ençà ha estat sempre destinat á Escola de Dret, y en 1609 fou declarat propietat lliure y hereditaria, ab totas sas quantiosas rendas (prop de 200 mil duros anuals), de lo que nosaltres en diriam Col·legi d'Advocats. Per la respectiva situació de sos múltiples edificis á dins ò á fòra dels límits de la City, se divideix en *Inner* (interior), *Middle* (intermitj) y *Outer* (exterior) *Temple*, aquest últim substituhit avuy per los *Exeter Buildings*. Totas las casas que s'alçan entorn y dins del clos estàn destinadas á aulas y salas de conferencia y biblioteca ò bé á despatxos d'advocats, notaris, procuradors, escribans, subastadors, agents y demás relacionat ab l'administració de justicia, y los lloguers d'aquestas innombrables habitacions (ò, més ben dit, oficinas, puix, apart dels guardians, no hi viu ningú) constituheixen la major part de las rendas de la corporació propietaria. Tot aquell vastíssim recinte té un venerable aspecte de velluria, que, com las disformes perrucas dels jutges, simbolisa á la perfecció lo caràcter tradicional del dret anglès; y com allí no hi entran los carruatges, s'hi respira la calma augusta, la serenitat imperturbable del temple de las lleys. Un reconet sobre tot, més solitari que'ls altres, ombrejat per grans arbres y animat pel cadenciós mormoleig d'una font, m'oferí en sos rústichs banchs benhaurat repòs, que'm donà novas forças pera prosseguir ma peregrinació.

Los recorts històrichs, las bellesas arqueològicas, las sorpresas artísticas, allí hi abundan. Goldsmith, lo cèlebre autor del *Vicar of Wakefield*; Blackstone, lo comentarista insigne de la llegislació inglesa; lo Dr. Johnson, eminent

filòlech, autor del primer diccionari de la llengua; visqueren tots en aquest barri, y lo primer està enterrat en lo cementiri de la capella de que aviat parlarem. En los jardins, segons ho commemora Shakespeare en son *Henry VI*, foren arrencadas las rosas blancas y vermellas que prengueren com distintiu las dugas casas rivals de York y de Lancaster en la llarga guerra civil qu'ensangrentà l'història d'Inglaterra ab lo nom, tant poètic com sarcàstich, de *Guerra de las rosas*. Las làpidas commemoratives ò sepulcrales, los detalls arquitectònichs escampats per tot arreu y'ls recorts que á cada pas m'assaltavan d'aquells temps llunyans y ditxosos en que m'iniciava en la llengua, història y literatura inglesas, no haig de dirvos si m'entretingueren y si refrescaren mon cor d'excursionista. Vos parlaré tant sols de las dugas joyas del Temple: l'iglesia normanda y la gran sala gòtica ò *Middle Temple Hall*.

L'iglesia s'anomena del Temple ò de Santa Maria, y, encare que s'alça dins del *Inner Temple*, pertany en comú á aquest y al *Middle Temple*. Se compon de dugas parts ben distintas: l'iglesia rodona (normanda de transició), acabada en 1185 (fotografia n.º 18), y'l chor, d'estil gòtic anglès primitiu, que s'afegí en 1240. Abdugas han sigut esplèndidament restauradas á mitjos del sigle actual. L'ingrés se verifica per un bonich porxo normand. L'interior és d'una gran riquesa (fotografia n.º 19). Columnas quadrangulars de marbre acanaladas sostenen las naus, bellament pintadas imitant mosaich; las finestras de vidres de colors són superbas, si bé en llur major part modernes. Tot al voltant de la *Round Church* corre un pedrís; hont antigament los advocats rebian á llurs clients, teninthi cada qual assenyalat son lloch: are, quan se celebren los divins oficis, sols en la *Round Church* és admès lo públich: lo chor, hont hi hà l'altar y'ls sitials d'esculpturada fusta, queda exclusivament reservat pera los membres de las corporacions del Temple y llurs familias,

En l'enrajolat campeja, prodigat á l'infinit, l'*Agnus Dei* (l'anyell y la creu), emblema dels Templaris. Mes la perla de la *Round Church* són los nou monuments sepulcrales de cavallers de l'ordre, que 'ls representan ab armadura completa en figuras jayents de marbre negre. Són obra hermosíssima dels sigles XII y XIII, d'execució perfecta y en magnífich estat de conservació. Los vuyt que hi hà á terra estàn protegits en l'actualitat per baranas de ferro: l'altre està adossat á la paret de mitjdia. Són tots de grans personatges, presentant las camas creuhadas en senyal d'haver estat á Terra Santa.

La *Middle Temple Hall* serví antigament de refectori ò menjador. És una grandiosa sala gòtica, construïda en lo sigle XVI, notable per sas bellas proporcions, son magnífich sostre de roure y sos hermosos finestrals, qu'ostentan las armas dels cavallers templaris, membres á la vegada de la Cambra Alta. Las parets estàn adornadas ab los escuts y armaduras d'altres cavallers de l'ordre (fotografia n.º 20). En aquesta sala 's representà, en vida de Shakespeare, sa comedia *Twelfth Night* (*Diada dels Reys*).

Hauriam d'ocuparnos ara del Museu Britànich, que 's troba prop del *New Oxford Street*, continuació d'Holborn, á la dreta; mes deixarem pera la darrera conferencia lo parlar d'aquest y dels altres museus, y, ja que 'ns escayem á l'entrada del *Strand*, tirem avall y contemplem aquesta antiga platja del Tàmesis, convertida en ample y llarguís-sim carrer, ple d'hermosas iglesias, teatres, fondas, restaurants, botigas y magatzems. En ell s'alçan també la *Somerset house* y l'estació de Charing Cross, la més cèntrica de Londres.

Al cap-de-vall s'obre espayosa la *Trafalgar Square* (fotografia n.º 21), que commemora la gran victoria naval qu'afirmà 'l poderiu marítim y comercial de la Gran Bretanya tal volta pera sigles. Al bell mitj gallardeja l'esbelta columna de granit, de 44 metres d'alt, dedicada al gran almirall lord Nelson, venerat pels seus paysans com á sal-

vador de la patria. És copia d'una de las columnas corintias del temple de *Mars Ultor* de Roma y la corona l'estatua colossal de l'hèroe. En las quatre caras del pedestal hi hà uns baixos relleus de bronzo, procedent dels canons guanyats als francesos, representant escenas capdals de la vida de l'insigne marino. Lo monument s'erigí per subscripció voluntaria en 1843, y en 1867 se completà ab quatre grossissims lleons de bronzo, quins pedestals arrencan dels quatre ànguls del de la columna.

En altres punts de la plaça, tota asfaltada, s'aixecan cinch estatuas (dugas d'ellas eqüestres) y dugas bonicas fonts; en lo costat N., lo Museu de Pinturas ò *National Gallery*; de que més tart parlarem, ab sa llarga fatxada d'estil grech sobre una ampla terraça adornada de balustres; y al NE., l'iglesia de Sant Martí dels Camps, edifici de més petites dimensions, però molt més ben ensopegat, encare que del meteix ordre arquitectònich. Grans fondas y clubs ostentan també bonichs casals en diferents punts de la plaça (entre parèntesis, l'*Alpine Club*, degà dels Clubs Alps, té sa residència oficial prop de l'iglesia abans dita); mes tot plegat, y á despit de sa grandiositat incontestable, li falta á la *Trafalgar Square* aquell cop de vista monumental, aquella unitat decorativa, que tenen verbigracia la *Place de la Concorde* á París y la *Piazza di S. Pietro* devant del Vaticà á Roma. En la de Londres, á més d'haverhi molts edificis absolutament indignes d'alternar entre'ls qu'havem citat, s'observa tot seguit que no hi hà hagut plan de conjunt, concepció total, que formés march escayent y proporcionat y que dongués perspectives regulars y ben repartidas, á la bella columna, fonts, terraça y estatuas del centre. Recordeu sobre això lo que vaig dir en la primera conferencia; mes haig d'afegir en justícia que gran part d'aquest defecte pot esser degut, no á menyspreu sistemàtich ò desconeixement tècnich del gran art monumental, sinó al cost enorme d'expropiació dels edificis particulars que circuheixen la

plaça. Quan un pensa que'l sol palau dels Duchs de Northumberland, que's tingué qu'expropiar en 1874 pera obrir la magnífica avinguda que porta aquell nom, costà per aquest concepte á la ciutat 497,000 lliuras esterlinas, s'esgarrifa de la suma fabulosa qu'hauria de pagarse pera indemnisar á tots los propietaris de la plaça, encare que més tart hi hagués compensació en los nous edificis que's construhissin. Are, tal com està, la *Trafalgar Square* és un quadro magnífich ab un march dolent: los parisenchs, per tant, no hagueran reulat devant dels dispendis y haurian trobat de segur un baró Haussmann pera enquadrar dignament la pintura.

Entre la *Trafalgar Square* y lo *St. Martin's Lane* podreu cada dia, entre 10 y 12, pendre mostra dels uniforms de la tropa, perquè s'hi passejan sempre sargentos reclutadors (*ganxeros*, com nosaltres ne dihem vulgarment), encarregats de fer l'article y convence als pobres diables que tots embabiecats contemplan los virolats y ditiràmbichs anuncis que cobreixen las parets, en los quals se demanan voluntaris pels diferents cossos y s'exposan las condicions d'enganx y las ventatjas qu'ofereix cada regiment (per exemple: que té edifici propi pera casino d'oficials y esbarjo dels sorges, banys y piscinas, escola hont s'ensenya de llegir y escriure, que'l coronel dona cada any una suntuosa festa á sos subordinats, y altrás per l'estil). Sapigut és qu'á Inglaterra no hi hà quintas, que l'exèrcit regular se compon de voluntaris y qu'en l'obtenció de graus subsisteixen encare moltras reminiscencias feudals. Lo que jo no sé és d'hont treuhen aquells xicotassos, esprimatxats y robustos á l'hora, qu'ab llurs vistosos uniforms, la gorreta de quartel posada de gayrell y'l jonch á la mà, van y venen per l'acera ovirant si pegan falconada y's guanyan una prima; perquè lo cert és que la generalitat dels inglesos que's veuhen á Londres no tenen aquella estatura extraordinaria. La prova és que, quan al diumenge los soldats van á passeig fent bracet ab las criadas, cada parella fa

l'efecte d'una gran I majúscula ab un punt al costat. Y á propòsit y de passada: las criadas pagan un tant convingut al sorge que'l diumenge las treu á passeig, tant que va pujant com més alta és la graduació del acompanyant, desde soldat ras fins á sargento. *Honny soit qui mal y pense.*

Un altre moment pera donarvos compte á corre-cuyta d'una utilíssima institució inglesa, que podrem visitar al entrant del esmentat *St. Martin's Lane*. Són las *Free Public Libraries*, ò siga biblioteças públicas gratuïtas, escampadas per tot Londres, y en las que, contrariament á las del Museu Britànich y d'altres elevats centres científichs, s'admeten lectors de menos de 21 anys d'edat. En la de que vos parlo la concurrencia era nombrosa y aumentà extraordinariament entre 12 y 1, hora de descans en las feynas, escriptoris y oficinas. En la sala de periòdichs, instalada en lo sòtano, 's llegeix á peu dret y si á mà ve tot menjant lo frugal esmorzar. La collecció de periòdichs, extesos en alts faristols, és realment notable: tots los grans diaris de Londres, de totas las opinions políticas; totas las principals revistas tècnicas y professionals d'Inglaterra, especialment (lo que 'm cridà molt l'atenció) las teològicas y religioses; y fins los diaris de més circulació del continent, com per exemple la *Kölnischer Zeitung*, l'*Indépendance Belge*, etc., allí s'hi troban. En las salas de primer y segon pis hi hà taulas y cadires pera 'ls lectors, als que 's facilita també tinter y ploma y fins paper. Los llibres que més hi abundan són, si aixís pot dirse, los d'ús general: allí no aneu á buscarhi pergamins, incunables ni obras raras de bibliòfil ò antiquari; mes, en cambi, hi hà ampla provisió de las mellors publicacions modernes d'arts y oficis, industria, comerç, economia política, llenguas vivas, etc. En una paraula, lo fondo d'aquestas biblioteças s'escull, no pera servey dels sabis ò especialistas que necessitan fer consultas ò escorcollar y furgar, sinó pera ilustració de la massa del poble y divulgació de coneixements pràctichs. Los catàlechs estàn admirablement

ordenats, á disposició de tothom, y 'ls empleats són model de servicialitat y competència.

A la plaça de Trafalgar hi confluïeixen varias grans vies: lo *Strand* ja referit, que's dirigeix als barris de ponent; la moderna *Northumberland Avenue*, ab sos hotels monumentals, que va al Tàmesis; l'ample *Whitehall*, que, paralelament al riu, condueix al Parlament y á Westminster; l'aristocràtic *Pall Mall*, que'ns porta als *Green* y *Hyde Parks*; y, per fi, la *Charing Cross Road*, creuada á cada moment pels òmnibus, y lo citat *St. Martin's Lane*, que tiran envers lo N., cap al *New Oxford Street*, prolongació d'Holborn.

Entrant per lo *Cockspur Street*, emprenem per lo *Pall Mall* y donem una simple ullada á aquest carrer, centre de la vida clubística, y á sos palaus ostentosos de la noblesa, del Ministeri de la Guerra y d'opulents y nombrosos casinos; atravessem la *Waterloo Place*, adornada ab lo notable monument de la guerra de Crimea, varias estatuas y la columna del Duch de York (fotografia n.º 22), dins de la qual abans se pujava per una escala de cargol fins á la plataforma superior, qu'ofereix, tal com lo Monument en la part oriental, una vista admirable sobre la part occidental de la ciutat; baixem l'ampla escala de la terrassa y'ns trobarem ja en lo *St. James's Park*, un dels més bonichs y atractius, encare que no de bon troç lo més gran, de Londres. A més de sos arbres corpulents, de sa superba avinguda del *Mall*, de sos camps de verdor y de son llach esplèndit, hi veureu tot sovint altre espectacle que vos farà pena: bona cosa de pobres ò vagamundos ajaçats en l'herba, mut testimoni de miseria que contrasta vergonyosament ab la magnificència de tota aquesta part de la metròpoli.

A l'extrem O. del parch s'alça l'hermós *Buckingham Palace* (fotografia n.º 23), residència habitual de la reyna Victoria quan és á Londres; darrera del palau hi hà'ls jardins privats de S. M., y al N., separat per la *Constitu-*

tion Hill, lo *Green Park*, confrontant ab *Piccadilly* y ab la grandiosa plaça del *Hyde Park Corner*, de que abans havem parlat. Sens entrar en lo *Hyde Park*, lo més aristocràtic y animat de tots, vorejemlo en tota sa llargada per lo *Knightsbridge* fins á Kensington (1,600 metres). A pochs passos veurem l'*Albert Memorial* (fotografia n.º 24), lo monument de Londres en mellors condicions de perspectiva y ab desitj evident de donarli.

D'una riquesa extraordinaria, exuberant de marbres, jaspis, bronzos, mosaichs y daurats, fou erigit, mitat per subscripció nacional y mitat á costas de la reyna viuda, á la memoria del príncep Albert, com se desprèn de l'inscripció qu'en lletras de mosaich blau sobre fondo d'or se llegeix en la bòveda: «La Reyna Victoria y son poble á la memoria d'Albert, príncep consort, com á tribut d'agrahiment á una vida consagrada al bé públich». L'estatua colossal del príncep, vestint lo trajo de cerimonia de la *Jarretièrre*, de bronze daurat, apareix noblement sentada sota un templet gòtic sustentat per quatre columnas acanaladas de granit y termenant en un pinàcul de tres cossos, capsat per una creu. Lo templet descansa sobre un basament adornat ab 169 figuras de marbre en alt relleu, que representan poetas y músichs (costat del S.), pintors (E.), arquitectes (N.) y esculptors (O.). Dels quatre ànguls del basament arrencan quatre pedestals, que sostenen grupos de marbre simbolisant l'Agricultura, l'Industria, 'l Comerç y l'Enginyeria. Tot aquest conjunt majestuós s'enlayra sobre una vasta plataforma, á la que's puja per quatre espayosas escalinatas de granit, en quins ànguls se destacan sobre apropiats sòcals altres quatre magnífichs grupos alegòrichs d'Europa, Asia, Africa y Amèrica, á mon entendre los més ben reeixits del monument (fotografia n.º 25). Té aquest 53 metres d'elevació total y costà 120,000 lliuras esterlinas. Lo blau del cel y las atapahidas arbredas d'*Hyde Park* y dels *Kensington Gardens* li serveixen de fondo decoratiu natural, qu'armonisa meravellosament totas sas líneas.

Devant per devant, á l'altra banda del Knightsbridge, s'admira lo *Royal Albert Hall*, vast amfiteatre destinat á concerts y grans reunions, ab cabuda pera 8,000 personas. Conté una orga notabilíssima de 8,000 canons, tant grossa que las manxas funcionan per medi de dugas màquinas de vapor. La sala és d'estil del renaixement, com tot l'edifici, y tant per sas dimensions extraordinarias com per la ben entesa disposició de sas graderias, palcos y galeria, mereix esser visitada. Pera pujar á n'aquesta última hi hà dos ascensors, y tot al voltant corre una elevada galeria desde la qual se disfruta d'un panorama incomparable sobre l'*Albert Memorial* y ls dos grans parchs immediats.

Al S. s'alça l'*Imperial Institute* (fotografia n.º 26), vast edifici començat en 1887, en memoria del jubileu de la Reyna Victoria, y acabat fa dos ò tres anys. Està destinat á exposició permanent de primeras materias y productes manufacturats de las colonias inglesas en primer terme y del resto de l'imperi y països estrangers després; á centre d'educació tècnica industrial y mercantil; y á local apropiat pera estudiar ab datos autèntichs tot lo referent á colonisació y emigració. Enclou hermosos jardins y s'hi donan tot sovint festas populars esplèndidas.

Més al S. s'alça'l Museu d'Historia Natural (fotografia n.º 27), y á l'O. d'aquest lo de South Kensington, dels quals parlarem ab més espay. Quasi al costat d'aquest últim, al E., s'està acabant la sumptuosa iglesia catòlica de l'Oratori dels Pares de Sant Felip Neri. L'interior està quasi llest. Conté nou altars ademés del major, una gran nau central, dos laterals y un creuher de 40 metres d'amplada, tot profusament decorat ab marbres de variats colors, jaspis, bronzos, mosaichs y obras de talla. Es lo mellor exemplar d'arquitectura del renaixement italià que hi hà á Londres, y en sa rica ornamentació hi ha pres part important nostre paísà lo reputat pintor y escultor D. Victorià Codina Laenglin, ab alguns excel·lents quadros, dos d'ells en lo presbiteri. La grandiositat de l'edifici

y sas bellas proporcions lo fan digne d'una visita, y no hi hà dupte de que, quan tinga acabada la fatxada, serà un dels més preuhats adornos de l'aristocràtich barri de Brompton. Avuy per avuy és ja l'iglesia catòlica de moda, y la concurrencia que de gom á gom l'omple á l'hora de la missa major és distingidíssima. Los carruatges particulars fan qua á la porta, y la capta ordinaria durant l'ofici produheix unas quaranta lliuras. Tots los assientos del clos reservat se pagan á preus bastant alts, costant los de primera classe un xelin (5 rals) cada vegada: pera obtenir franquicia del pago y la propietat del lloch s'hà de satisfer una suma bastant crescuda ò haver fet al temple un donatiu equivalent. Ab aquestos recursos se manté la comunitat y's prossegueixen las obras; mes hi hà que dir que las dàdivas són freqüents y quantiosas, principalment per part de l'aristocracia catòlica y fins dels meteixos Pares, alguns dels quals són riquíssims y han fet cessió de totas llurs copiosas rendas á la Congregació. Entre ells hi hà alguns predicadors de nota, qu'atrauhen immensa concurrencia. Los sermons dels dias de festa se fan en la trona á peu dret, mes entre setmana los Pares del Oratori predican assentats: és regla de l'Ordre, com pera indicar lo caràcter familiar de conferencia doctrinal qu'hà de tenir la prèdica. Hi hà d'haver en l'iglesia vint confessionaris. Cada un dels existents en l'actualitat mostra'l nom del Pare qu'hi confessa, y la confessió's verifica á tot'hora, mentres lo temple estigui obert. Si no hi hà confessor á punt, no cal més, pera tenirne un tot seguit, que tocar una campana que hi hà en un dels altars laterals. — Dono tots aquestos detalls pera que's vegi'l desenrotllo que va prenent lo culte catòlich en Inglaterra, y perquè crech que no deixaràn d'interessar á mon benèvol auditori.

Tornem are á la *Trafalgar Square* y, entrant per *Charing Cross*, seguim cap al S. lo *Whitehall*, carrer format en tot son costat occidental per palaus dels ministeris y en l'oriental per altrás dependencias del govern, clubs y mo-

radas aristocràtiques. També s'hi pot visitar la gran sala, únich resto que queda de l'antich palau real de Whitehall, convertida avuy en capella. És d'hermosa arquitectura clàssica, de vastes dimensions, y té'l sostre pintat per Rubens, qui en nou grans telas hi representà escenas de la vida de Carles I, alegorias de la pau, de l'abundancia, etc., y en lo centre l'apoteosis de Jaume I. Més interessants que l'edifici en sí són encare los tristos recorts històrichs qu'evoca del orgullós y un dia omnipotent Cardenal Wolsey, de son libidinós amo Enrich VIII, de l'infortunada Ana Bolena y del no menos desdixat Carles I, morts abdós en lo catafalch, del protector Oliveri Cromwell, d'Isabel d'Inglaterra, la reina-verge, y d'altres elevats personatges relacionats ab aquestas majestats, com lo pintor Holbein y'l poeta Milton.

Lo carrer que segueix, prolongació moderna del de Whitehall, és lo *Parliament street*, que'ns conduheix á la gran plaça y palau del Parlament y al pont y abadia de Westminster. La plaça ò *square* és de las més bonicas y *senyoras* de Londres, adornada ab las estatuas de Peel, Palmerston, Derby, Beaconsfield y Canning. Lo pont és també magnífich, y d'ell se domina admirablement l'hermosa fatxada del immens palau del Parlament y un bellíssim panorama sobre'l Tàmesis (1). Quan las Cambras

(1) La vista admirable que's descobreix desde aquest pont en la pura (*smokeless, sense fum*, com diu suggestivament lo poeta) atmòsfera de la matinada, inspirà á Wordsworth, lo 3 de Setembre de 1803, aquell magnífich sonet que comença: «*Earth has not anything to show more fair*», y que, tant literalment com m'ha sigut possible, traduheixo á continuació: «No pot mostrar la terra espectacle més hermós: ensopida tindria l'ànima qui pogués passar de llarch devant escena de tant commovedora magestat. Eixa ciutat vesteix are com un manto la bellesa del matí: silenciosos, nèts, barcos, torres, cúpulas, teatres y temples se destacan sobre'ls camps y l'espai, brillant y resplandint en una atmòsfera puríssima. May remontà'l sol més esplendorosament en sa primera llum valls, rocas

estàn obertas, l'animació en tots aquestos encontorns és extraordinaria y al incessant anar y venir dels cotxes dels pars y diputats s'hi afegeix lo gran nombre de curiosos que sempre hi fan estada, y més en dias d'agitació política, esperant l'entrada y sortida dels honorables pares de la patria. Jo vaig presenciarhi l'ovació feta á Gladstone pel poble'l dia en que la Cambra Alta retxassà la lley del *Home Rule* d'Irlanda, aprovada en la Cambra Baixa. Y de pas siga dit: no he llegit may (no dich *sentit*, perquè á un extranger que no tingui poderosas influencias ò elevada posició oficial, li és molt difícil en Inglaterra, desde'ls atentats fenians, assistir á las sessions de las Cambras); no he llegit may, dich, un discurs més humorístich y més sarcàstich que'l que pronuncià en defensa d'aquell projecte de lley, preveyent ja que perdria la votació, lo ministre Lord Rosebery en la Cambra dels Lords. Es un verdader model d'oratoria parlamentaria, qu'arrencà elogis fins als meteixos diaris d'oposició. Lo temperament fret, l'esperit pràctich y la sòlida preparació dels oradors inglesos los afavoreixen moltíssim pera brillar en aquest gènere d'oratoria.

Lo palau del Parlament (fotografia n.º 28) ò *Houses* (casas) *of Parliament*, com modestament s'intitula, és un edifici colossal é imponent, dels pochs que, com l'Alhambra, lo Vaticà, la catedral de Colonia ò'l Palau de Justicia de Brusselas, caracterisan una època ò un país, subjugan l'atenció y esclavisan la memoria. Es de riquíssim estil gòtich perpendicular ò de l'última època (que correspon al nostre florit ò flamejant), y's començà á construir en 1840 segons planos de Sir Ch. Barry, guanyador del premi en lo concurs que s'obrí y al que acudiren 97 competidors. Conté 3 altas torres, 11 grans patis,

ò montanyas; may vegí, may senti jo calma tant profunda! Lo riu s'esmuny dolçament á son plaher. Bon Déu! fins las casas semblan adormidas, y tot eix cor potent descansa encare!»

100 escalas y 1,100 departaments; ocupa una àrea d'uns 24,000 metres quadrats (sens comptar la *Westminster hall*); y costà, tot acabat, 3 milions de lliuras esterlinas. Per tots costats que se'l miri, ofereix magnífica perspectiva y gran harmonia y proporció de líneas. L'interior, ornamentat severament, ab un faust y magnificencia insuperables, impressiona també al visitant, y això qu'aquest no veu més qu'una part del edifici, si bé la més sumptuosa y característica. Són las salas denominadas: *Queen's Robing Room* (quarto de vestir de la reyna); *Royal Gallery*, hont se forma lo corteig quan S. M. va á obrir lo Parlament en la Cambra dels Pars (en sas parets hi hà'ls dos famosos frescos de Maclise que, en forma de gravats, l'*Art Union* de Londres ha popularisat per tot arreu: la mort de Nelson en la batalla de Trafalgar y l'entrevista de Wellington y Blücher després de la de Waterloo); *Prince's Chamber* (cambra del príncep), antessala decorada ab 28 retratos de soberans d'Inglaterra y 12 baixos relleus de roure representant fets notables de sa historia; *House of Peers* (fotografia n.º 29), sala de sessions dels pars, de riquíssima ornamentació gòtica, ab sas graderias de luxuosos banchs de cuyro vermell, sos admirables finestrals, estatuas y pinturas, lo trono pera la reyna, lo príncep de Gales y'l príncep consort, y dos superbs canalobres daurats; *Peers' Lobby*, hont cada lord té marcat ab son nom son penjarrobas; *Peers' Corridor*, ab vuyt notables frescos, passadís al gran saló central y á l'altra Cambra (1); *Central Hall*,

(1) Pera apreciar degudament l'encertada disposició d'aquesta serie de departaments y sas dependencias, s'hàn de coneixe una mica las costums parlamentarias inglesas. La reyna obre la legislatura, may en lo Congrès ò *House of Commons*, sinó en lo Senat ò *House of Peers*. Las lleys, en cambi, se discuteixen primer en la Cambra popular, y, una volta aprovadas per aquesta, passen á l'altra Cambra, á qual efecte hi hà tot un ceremonial establert, que té'ls seus punts de ridícul. Se forma una especie de professó, que dels Comuns va als Pars, y á l'arribar al saló octògono's para, y allí fa entrega de la lley en qüestió á una altra comissió de la Cambra Alta.

espayós y altíssim saló de forma octògona en lo centre del edifici, ricament adornat ab estatuas, mosaichs y motlluras, comú á las dugas Cambras; *Commons' Corridor*, ab altres vuyt frescos; *Commons' Lobby* y *House of Commons*, sala de sessions dels diputats, d'ornamentació més senzilla que la dels lords, si bé molt lluny d'esser pobre.

Tota aquesta serie de salas, que se segueixen una á l'altra en línea recta de S. á N., forman, si aixís pot dirse, la dorsal del edifici, repartit quasi per igual entre abdugas Cambras, extenentse á un y altre costat los amples patis, los departaments secundaris, com bibliotecas, restaurants y salons de conferencias, y las innumbrables habitacions dels presidents, bibliotecaris y empleats. Per aquesta descarnada enumeració pot comprendre's la simplicitat del plan del immens edifici, tant admirable com sa bellesa arquitectònica y sa riquesa decorativa. L'arquitecte y l'adornista hi tenen molt qu'apendre, tant per l'apropiada distribució de las pessas com per lo bon gust y sobrietat de l'ornamentació. No obstant, tanta riquesa y magnificencia tenen dos enemichs mortals: l'ayre y l'aygua. L'ayre de Londres, saturat de fum y d'humitat, que tot ho ennegreix als pochs dias; l'aygua del Tàmesis, que filtra y rosega los fonaments del palau, assentat en nivell massa baix. De l'ayre, més ò menos, s'ha lograt triunfarne á l'interior ab un doble joch de finestras y oberturas, que's tapan ab primas telas de cotó fluix, renovadas cada setmana, puig bastan vuyt dias pera ennegrir completament aquest cedàs de nou gènere; de l'aygua ja no se'n pot dir tant, y és dificultat grossa que preocupa vivament als encarregats, y contra la qual fins are han trobat paliatius, mes no remey radical.

Resta'ns encare per visitar la *St. Stephen's Hall* (sala de Sant Esteve), qu'és la qu'uneix hàbilment al modern palau l'antiga sala de Westminster. Està profusament adornada ab estatuas de marbre de reys y estadistas inglesos y ocupa l'emplaçament de l'antiga capella de Sant Esteve,

que serví molt sovint de local de reunió als Comuns ò Diputats. Comunica per una ampla escala ab lo *St. Stephen's Porch*, que reb la llum per un grandíós y bellíssim finestral de colors, y desde aquest porxo, per altrás escalas, més amplas y majestuosas encare, se baixa al vastíssim é històrich *Westminster Hall* (fotografia n.º 30).

Dispenseume l'ús continuo de superlatius, perquè quan un veu tal cúmul de riquesas y tal amplitut de dimensions, ja no sab com ponderarho. Desde'l primer replà de l'escalinata del porxo lo cop de vista d'aquesta *Hall* ò nau, que té aproximadament 88 metres de llarch per 21 d'ample y 28 d'alt, és en veritat d'un efecte sorprenent. Lo sostre, sobre tot, de grans cavalls ò armaduras de roure, perfectament esculpit, és una veritable meravella. La meteixa nuesa actual de las parets, quina ornamentació's va completant pausadament, contribuheix á fer més viva l'impressió total, aumentada pel recort dels grans aconteixements qu'han tingut lloch en aquesta sala. En ella's reuniren los més antichs parlaments d'Inglaterra; en ella's coronaren y destronaren reys; en ella's condempnaren á mort monarcas y magnats, conspiradors y heretges; en ella's celebraren torneigs y festivals. Aixís, á la majestat inerte de la materia ha vingut á unir lo temps tot son palpitant prestigi y l'història sas amargas llissons.

Al O. de Westminster Hall hi hà la bonica iglesia de Santa Margarida, que data del sigle XIII, si bé reformada y engrandida posteriorment. Conté hermosos finestrals antichs y moderns y dos sepulcres notables: lo de William Caxton, introductor de l'impremta en Inglaterra (1491) y'l del infortunat Sir Walter Raleigh, mort en lo patíbul (1618). Fins l'any 1858 fou de rúbrica que'ls Comuns ò Diputats assistissin en corporació quatre vegadas l'any á n'aquesta iglesia, y encare avuy és costum qu'el diumenges hi vagin al ofici. Lo sacristà que me l'ensenyà m'anà indicant los llochs que tenian senyalats en cada banch los principals individus de la Cambra y'm distingí fentme

asseure en un de tants, dihentme després ab lo més gran respecte: «Are podreu alabarvos d'haver segut en lo lloch que demà, á las 10, com tots los diumenges, ocupará Mr. Gladstone».

Al S. de Santa Margarida s'alça la cèlebre *Westminster Abbey* (abadia de Westminster) (fotografia n.º 31). Es un majestuós edifici, que no'm causà, no obstant, tot l'efecte qu'esperava, per varios motius. En primer lloch, encare que de proporcions armoniosas, no té aquella unitat que s'imposa desseguida, encaminant sens desviacions en un meteix sentit las ideas y sentiments que sugereix. En segon, li fa tort lo destí que se li ha donat de Panteó Nacional, sobre tot si s'entra per lo portal del N., puig las tombas, estatuas, làpidas, urnas, medallons y monuments s'hi apilonan ab tal abundancia y alguns (si bé no tants com en Sant Pau) són de tant mal gust, que, lluny d'inspirar respecte ò reculliment, fan riure ò al menos desvirtuan l'efecte del conjunt. Afegeixis á n'això que'ls honors del enterrament en l'abadia han sigut concedits moltes vegadas á personas que n'eran indignas, á noms poch menys que desconeguts, y fins á criaturas. Altra anomalia: no sempre la làpida ò'l sarcòfach implican que'l difunt jau enterrat allí. Resulta, donchs, en molts casos, completament deslligat lo monument particular (sepulcre) del monument total (abadia), no sols baix lo punt de vista artístich, sinó fins de la significació. En cambi, quan eixa indispensable unió existeix, quan hi hà verdadera compenetració entre abdós elements, com succeheix en las capelles y'l claustre, l'impressió's concentra y l'emoció's produheix. Seria precís també suprimir lo sonsonet monòton del guia y'l pas irreverent dels turistas apilotats darrera d'ell, y verificar la visita sol, á l'hora baixa, podentse abandonar sens destorb als recorts y á las reflexions. També aconsellaria no entrar pel portal del N., hont los panteons arrengrerats entrebancan com á cal marmolista, sinó pel de ponent, qu'és lo principal y'l que permet abrassar

d'una ullada la vasta nau, esbelta, imponent y l'innegable majestat.

Lo temple té la forma d'una creu llatina, y si bé en conjunt és d'estil anglès primitiu, s'hi veuen duptosos fragments d'arquitectura normanda; las torres, obra infelís de Wren, d'estil mal definit, y l'hermosíssima capella d'Enrich VII, gòtica perpendicular. Las dimensions són: llarch (d'E. á O.), 155 metres; creuher, 25 m.; amplada de las naus, 23 m.; íd. del creuher (del N. al S.), 25 m.; alçada del temple, 31 m.; íd. de las torres, 68 m. Lo chor ocupa una petita part de la nau central y del creuher, y en sos detalls y ornamentació, lo meteix qu'en la del altar major (únich que hi hà, com en tots los temples protestants), s'hi ostenta una barreja d'estils de totas èpocas, desde'l sigle XIII fins al actual. Los grans finestrals de colors són quasi tots moderns, y, sens esser dolents, no estàn á l'altura del resto del edifici.

L'origen actual d'aquest se remonta á la segona mitat del sigle XIII, en qu'Enrich III y son fill Eduart I reedificaren y engrandiren l'antigua iglesia, deixantla essencialment tal com és avuy. Històricament té ascendencia més remota, puig en lo sigle VII existia ja aquí un monastir de benedictins, que donà son nom á l'abadia (*West minster, monastir del Oest*). Destrut pels danesos en lo sigle IX y reconstruit en lo següent, fou substituït en 1065 per una altra iglesia, aixecada per Eduart *lo Confessor*, quasi tant gran com la present, sa successora definitiva. La Sala Capitular, al SE. de l'abadia, data del 1250, y'ls claustres, dels sigles XI á XIV. Al comens del sigle XVI hi agregà Enrich VII la preciosa capella que porta son nom, y á mitjos del XVIII s'aixecaren las torres.

Lo recó dels poetes (fotografia n.º 32), al SE. del creuher, denominat aixís per contenir quasi exclusivament cenotafis de poetes y escriptors, ofereix, quan menos, unitat de classificació y'l mèrit real é indiscutible, encare qu'extrínsech, dels grans noms inscrits en las làpidas mor-

tuorias. De tots modes, s'hi nota, en general, menos mal gust y menos ampulositat qu'en los sepulcres del resto del creuher y de la gran nau.

Fins aquí, 'l públich pot recorre lliurement l'interior; mes pera entrar á las capellas que forman l'àbside s'hi hà d'anar á horas determinadas y acompanyat d'un dels guardians de l'iglesia. Aquestas capellas són nou: la d'Eduart *lo Confessor*, en lo centre, circuida per un deambulatori al que donan las altrás de Sant Benet, de Sant Edmund, de Sant Nicolau, d'Enrich VII (darrera de la d'Eduart *lo Confessor*), que té dugas naus laterals, de Sant Pau, de Sant Joan Baptista y del abad Islip. Al NO. del creuher, en lo bras oposat al del recó dels poetas, hi hà encare la capella de Sant Joan Evangelista, Sant Miquel y Sant Andreu, tres que'n forman una.

Tota aquesta part del temple és realment més important: las tombas tenen generalment més valor artístich, los personatges enterrats en ellas solen ser de familia real ò de la més elevada alcurnia, las datas dels enterraments són més antigas y tots los detalls són més proporcionats y suggestius. Las dugas capellas més notables són la d'Eduart *lo Confessor* y la d'Enrich VII.

La d'Eduart *lo Confessor* (fotografia n.º 33), á continuació del chor, forma un clos al que's puja per uns quants grahons, y las tombas que conté són, en llur major part, de reys ò prínceps, dels sigles XIII y XIV, sobressurtint entre ellas la riquíssima y artística d'Enrich III (1272), de pòrfir y mosaich, ab estatua jayent de bronzo, y la preciosa urna del titular de la capella, construïda en 1269, encare notabilíssima á despit de las mutilacions. En aquesta capella's custodian las dugas tradicionals cadiras que s'usan pera la coronació dels monarcas d'Inglaterra, la famosa pedra de Scone, emblema del poder real dels d'Escocia, y l'espasa y escut de gala d'Eduart III.

Havem arribat á la superba, á l'admirable capella d'Enrich VII, que, tant per sas dimensions com per sa

planta, ab naus laterals y àbsides, és una verdadera iglesia adicional (fotografia n.º 34). Ella sola mereix la visita, no ja á l'abadia, sinó á Londres. Jo no'm sento ab forçes pera descriurela: tot en ella captiva l'ànima y rendeix lo cor, desde l'hermós reixat de bronzo que la tanca fins á la bòveda meravellosa que com randa de filigrana la cobreix, desde las preciosas estatuas y motlluras en que abunda fins á las cadiras delicadament esculpidas del chor, hont cada cavaller de l'ordre del Bany té sas armas gravadas en bronzo y damunt d'ellas sa bandera y sa espasa. Veuse aquí com ne parla Washington Irving: «Aixís que s'entra, un se queda parat al veure la pompa de l'arquitectura y la consumada bellesa dels detalls esculpturats. Fins las parets estàn treballadas formant tota mena d'ornamentació, incrustadas, brodadas, buydadas y convertidas en nichos poblats d'estatuas de sants y de màrtirs. La pedra, gracias al pacient treball del cisell, sembla haverse despullat de son pes y densitat, y sostenirse en l'ayre com per art de bruixeria; y l'afligiranat sostre sembla acabat ab la minuciositat prodigiosa y la seguretat aèrea d'una trenyina».

Com he dit abans, fou construïda aquesta capella á primers del segle XVI, lo meteix que'l bellíssim doble sepulcre de metall d'Enrich VII y de la seva muller Isabel de York, que, circuit per un magnífich reixat de bronzo, ocupa son centre. Lo paviment és més elevat que'l de l'iglesia, com en senyal de superioritat, y s'hi puja per dotze grahons de marbre negre.

La sala capitular és octògona, ab una columna al mitj, y per espay de prop tres sigles serví de local pera reunir-se á la Cambra del Comuns, fins qu'Eduart VI en 1547 disposà que's celebressin sas reunions en la capella de Sant Esteve del palau de Westminster. Es una bonica nau y conté antigüctats notables, entre las quals esmentarem: un sepulcre romà; monedas, armas, ferros y terrissa descoberts en los encontorns; y pergamins y antichs docu-

ments relatius á l'Abadia, figurant entre ells la Gran Carta d'Eduart *lo Confessor*. Las pinturas murals y l'enrajolat tenen també valor arqueològich.

Los claustres adjacents, quiets y solitaris, d'hermosa arquitectura dels sigles XI al XIV y plens de vellas tombas y llosas sepulcrales, són digne coronament de la visita y lloch apropiat pera reconcentrarnos y depurar y afirmar nostras impressions.

En ells reposarem y pendrem alè pera la pròxima y darrera conferencia.

RAMON ARABÍA Y SOLANAS

(*Acabarà*)

SECCIÓ HISTORICA

CASTELL DE LA ROCA DEL VALLÈS

(Continuació)

XIX.—Pera poder subvenir á sos càrrechs y deutes los és concedida facultat d'imposar, vendre ó arrendar redelmes, quinzens, vuytens y trentens sobre los fruyts cullidors en lo terme, axí per llurs habitants com pels terratinents; axí com fer talla ó talls entre ells per lo temps que voldrán per quitar las siscentas lliuras pagadas per la jurisdicció civil derrerament adquirida y demás despesas d'escripturas y plets. Emperò necessitavan llicencia del Lloch-tinent General del Rey. Pera tractar del carregament precisava se convoquessin á tots los homes caps de casas de las parroquias del terme, que hi consentissin las dos terceras parts y que'n donessin compte al Mestre Racional al cap de dos anys.

XX.—Lo Rey otorga remissió general de tots los crims comesos ab anterioritat á la data dels privilegis presents, mentres no hi hagi instancia de part, si és que no merexen pena major de galera ó exili perpetuu.

XXI.—De nou otorga al terme la facultat de celebrar la fira que de temps immemorial celebrava en lo dia de Santa Agna, ab los privilegis otorgats á semblants fras.

XXII.—Als presents capítuls concedeix lo Rey la metxa forsa y autoritat com si fossin fets y concedits en corts generals.

Los privilegis aquí expressats reberen confirmació del Rey d'Espanya trobantse aquest á Barcelona en 30 de Juny de 1599 (1). A més s'aprofitaren pera introduir

(1) *Diversorum III Philippi II*, Registre 4,878, foli 93.

algunes modificacions ó nous privilegis als precedentment anotats.

Lo nombre XIX resultà ampliat, facultantlos pera imposar drets als fruyts qui's culliràn, á modo de vintè, y pel temps de vint y cinch anys.

Lo nombre XIV sufí la següent modificació. Tenint en compte que lo terme de La Roca *es molt larch y sta en camí real y te grans treballs, lo balle del que, per hauer de acompanyar officials reals, per dit terme, ab presos, y la moneda de V. mag.^d que pasa per alli: y te tambe grans perills per hauer de exir cada dia a perseguir ladres y bandolles*, lo salari del Batlle ne fou augmentat fins á vint lliuras anyals dels emoluments de la batllia.

A més lo Soberà li otorgà un privilegi de que may havia disfrutat la universitat de La Roca. En consideració á *la grandesa de dita vila y terme*, se concedí lloch á son síndich pera poder entrevenir en las corts ó parlaments generals que se celebressin en lo Principat, *rotant y tenint vot de la meteixa forma y manera hi entre y entrave lo síndich de granoles y altres del present principat*.

LA ROCA EN LA PESTE DE CATALUNYA. — 1588 Á 1592

Mal terminà lo segle XVI per nostre Principat. La crudel peste que tanta pahor infundia á nostres passats per las horribles desgracias que ocasionava, comensà á extendres, en 1588, per Provença y mitjdia de Fransa. En lo mes de Novembre del propi any trobà la manera d'infiltrarse per Catalunya invadint Cadaquers, Rosas, Perelada y algun altre lloch del Ampurdà. Las autoritats de Barcelona, espahordidas, adoptan las majors precaucions y procuran compelir als pobles de las regions vehinas á guardarse y defensarse, evitant tot contagi ab los qui provinguessin dels llochs infestats.

Per Barcelona circulà la veu de que en La Roca s'hau-

ria presentat algun cas de peste, donant lloch á que los Concellers trametessin una carta conminatoria á las autoritats de dita vila. En la curiosa resposta feta per aquestas se veu las precaucions presas á fi d'evitar la introducció del mal contagiós, tant en posar guardas, com en los hostatges de forasters, expedició de polissas de sanitat, etc. Creyem d'un gran interès local tramètrela íntegrament (1):

Illustres y magnífichs senyors:

La de Vs. magnificencias vuy dia present y per lo exhibidor desta tenim rebuda ab la qual nos avisen com aqui se serie dit que en est lloch se haurie seguit algun moviment de pesta lo que llahos al Senyor es tot al contrari ans be hi tenim molt bona salut. En lo que tambe ab dita lletra nos scriuen que si fa molt poca guarda, cada dia sen y ha feta y sen hi fa ab tota la diligencia que podem pero per tenir lo avis cert de V.^s M.^s de las parts ahont nos tenim de guardar se fara de assi al devant molt millor y si duplicaran las guardas y se faran ab majors penas. Quant en lo dels hostalers antes de fer les presents havem fets manaments als hostalers del present lloch que no acullissen a persona ninguna que primer no sie ben examinada y presa de jurament de quines parts ve. Las polissas se fan en lo present lloch ja van sagellades y signades de ma de mossen Joan Giberga rector de nostre parrochial al qual avem notificada la de V.^s M.^s pera que fasia las polissas a designatio de les persones conforme V.^s M.^s nos manen. De les quals coses nos han feta particular merce offerint nos sempre en servir a Vs. Ms. en lo quens manaran y si cosa ninguna nova si seguia promptament ne donariem avis a V.^s M.^s E nostre Senyor las Illustres y molt magnificas personas de V.^s M.^{as} guarde. De la Rocha a IIII de Dezembre MDLXXXVIII.

Illustres y Magnífichs Senyors.

Los balle y promens del terme de la Rocha.

A despit de las precaucions adoptadas, la peste s'anà extenent, y Barcelona pagà crudel tribut de víctimas des

(1) *Cartas Comunas Originals, 1585 fins 1588* (Arx. Mun. de Barcelona.)

que s'introduí en la Ciutat. Si bé las regions del Maresma, Vescomtat de Cabrera y Plana de Vich, á més d'altres llunyanas de la Capital, tenim entès se salvaren en gran part del contagi, no és de suposar tingués esta sort lo poble de La Roca, desde'l moment que Granollers se vegé invadit de la epidemia, de la expressiva manera que ho indica la següent carta als Concellers de Barcelona:

Illustres y de gran Providencia Senyors:

Son estats tants los treballs y occupations que ab la temporada corrent havem tinguts que nons han dat loch en acudir a la obligatio que teniem de donar avis a V.^s Mag.^{ies} de la contagio pestiffera que Nostre Senyor es estat servit dar en esta Vila de X de octubre prop pasat a esta part encara que aqueixa ciutat patís y tingues semblants afflictions y treballs quals en esta Vila havem tinguts y com de cada dia en tingam: la gran milloria que Nostre Senyor apiadantse de nosaltres es servit dar en aqueixa ciutat y la tingam tambe en esta Vila havent quinze dias continuos que no se ha encontrat ningú de aquest mal no dexam ab demostratio de molt contento y alegria lohar y ferne gracias a Nostre Senyor. Y per la bona correspondencia que esta Universitat ha tingut sempre en aqueixa ciutat avisarne a V.^s M.^s y per la mateixa raho los avisam com ahir y despuix ahir vingueren assi y nos molestén dos frares del orde de Sant Francisco de Paula que son del convent de aqueixa ciutat la hu dells se diu fra Pedranimi, volent entrar dins lo Monastir que tenen assi per trauren papers o libres segons digueren per portarlos aqui. Y com en dit Monastir ahont se principia la pesta que assi havem tinguda si haian morts alguns frares de pesta y no estar encara la casa netejada nols o havem permes. Per ço V.^s M.^s tinguenne avisadas les guardes que no voldriem se seguis a la utilitat y salut de aqueixa ciutat algun inconvenient per ser dits frares molt temeraris y de cada

hora incistexen en entrarhi no tement lo perill que sels pot sdevenir.

Los que assi se son morts de pesta y de suspita della arriben fins en cent y los que han guarit ques son encontrats son cerca de sinquanta. Si altra cosa ocorrie ne avisarem ab prestesa a V.^s M.^s les Ill.^{es} persones dels quals Nostre Senyor Guarde: de Granollers a V de Janer MDLXXXX.

Ill.^{es} Senyors

*De V.^s Mag.^{ies} molt certs servidors
Los Jurats de la Vila de Granollers.*

Dos anys després, ço és, en 1592, tornà á presentarse la peste en Perpinyà, Illa, Vilafranca de Conflent y alguns altres llocs del Rosselló, tornantse á pendre grans precaucions en tot Catalunya.

Pretextant que á La Roca nos feya guarda, los Concellers de Barcelona llevaren la lliure entrada als qui procedian d'aquest lloch del Vallès. Reclaman los de La Roca y s'excusan dient que si per alguns dias se cessà en la guarda, era per tenir entès que á Barcelona «se donava entrada» «per lo que estava lo de Perpinya remediat». Al ensems los asseguran que al present no donavan entrada á personas ó robas de procedencia infestada, ni permetian donar *poliças a ningú que vinga sens poliça de sanitat*, y, per lo tant, sollicitan se'ls hi torni la entrada y comerç de Barcelona.

Novament suplican, los Jurats de La Roca, se'ls dongui lliure entrada en la Capital (18 Juny 1592), per quan, desde la carta precedent, no han cessat en mantenir las guardas en son lloch (1). És de suposar que, essent ateníbles las rahons alegadas per aquests jurats, se'ls tornaria lo comerç ab Barcelona.

(1) *Cartas Comunas Originals, 1592* (Arx. Mun. de Barcelona).

SEGLE XVII

LO CASTELL DE LA ROCA EN LA GUERRA DITA DELS SEGADORS. — 1640 Á 1652

Molt treballós per nostres passats fou lo segle XVII. Comensà ab las nombrosas y freqüents partidas de bandolers que durant los trenta primers anys causaren innombrables mals á las poblacions rurals, obligantlas á defensarse per sí propias, únich modo com lograren remediar dany tant notable. Durant aquesta poch honrosa etapa, á La Roca, com arreu del Principat, se secundà, en la mida de llurs forsas, las iniciativas de Barcelona pera capturar los bandolers. Lo 4 d'Octubre de 1606 formà part del somatent general alsat en lo Vallès. en qual jornada lo Veguer de Barcelona se personà á Granollers pera donarli més impuls, mentres Micer Dalmau, advocat barceloní, feya altre tant en los pobles de la baronia de Montbuy.

Que los lladres sovintejavan á La Roca 'ns ho diu ja lo document del any 1599 sobre confirmació y reforma de privilegis, de que havem parlat abans.

A aquest estat de cosas se seguiren las freqüents vexacions dels soldats, qui, al allotjarse en nostras vilas, ho feyan pitjor que si estiguessin en país conquistat. De aquest caliu n'esdevingué la famosa guerra catalana del 1640, durant la que nostre Principat pretengué separarse de la corona d'Espanya per espay d'onze llarchs anys.

Los pobles que més patian per las vexacions dels soldats eran, com és molt natural, los que's trobavan en lo passatge de las carreteras, segons aconteixia ab lo de La Roca. Axís sabem que la vigilia de la Mare de Déu de la Candelera de 1640 arribaren á La Roca 800 soldats de cavall comanats per D. Alvar de Quinyones, qui, sense esperar las boletas dels jurats, los allotjà á son arbitre. Després de ferse donar menjar y beure en abundancia per

ells y sos cavalls, refusaren pagar lo que despengueren, maltractant de paraula y obra á la major part dels amos de casa hont estigueren allotjats, després de robalshi tot lo que pogueren (1).

(1) *Proclamación católica á la magestad piadosa de Felipe el Grande, Rey de las Españas, etc., los concellers y consejo de ciento de la ciudad de Barcelona*, pàgina 56 (Barcelona, 1640) (*Clarís y son temps*, per J. Coroleu, pàgina 40).

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

(Seguirà)

SECCIÓ DE NOVAS

Encare que durant la temporada d'estiu lo CENTRE hagi sospès las excursions oficials, com acostuma á ferho desde la seva fundació, no per això els seus associats han deixat d'organisar excursions particulars de verdadera importancia, qu'esperem més endavant poguerlas donar á coneixe íntegrament als nostres llegidors.

Entre las excursions que s'han realisat tenim noticia de las següents:

Los Srs. Maspons, Osona y Castellanos van sortir á mitjans d'Agost envers Cardona, Solsona y Sant Llorens dels Piteus, ahont van detenirse alguns dias pera visitar las vehinas montanyas de Busa, lo santuari de la Mare de Déu de l'Hort y altres punts notables dels voltants d'aquella població. De Sant Llorens van dirigirse á Organyà y Sant Joan de l'Herm, desde hont van anar á la Seu d'Urgell, internantse després cap á la vall d'Andorra, qual capital van visitar, així com també las parroquias de Sant Julià de Loria, Las Escaldas, Canillo, Encamp y Soldeu, y lo celebrat santuari de la Mare de Déu de Meritxell, patrona de las valls. De Soldeu, atravessant la frontera francesa pel coll de Soldeu, van anar á Porté y després á Puigcerdà, desde hont van retornar á Barcelona.

Nostre digne soci delegat á Lourdes, l'intrèpit excursionista senyor Comte de Saint-Saud, acompanyat del seu germà polítich lo senyor Marquès de Fayolle, erudit arqueòlech que féu un notable estudi sobre la part retrospectiva de la nostra Exposició Universal, va realisar una excursió arqueològica pel regne de Lleó y el principat d'Asturias durant los mesos de Juliol y Agost d'aquest any.

Los dos excursionistas van visitar Palencia, Sahagún y Lleó, ahont van deturarse alguns dias, prosseguint després l'excursió per Oviedo, Valdediós, Villaviciosa (ahont van ser galantment obsequiats pels periodistas de la població), Rivadesella, Cangas, Cova-donga, Llanes, Unquera y Lebeña, al peu dels Picos de Europa, ja estudiats pel senyor Comte de Saint-Saud, qu'ha escrit respecte á ells un notable treball, que serà publicat en el vinent butlletí.

Van passar després per San Vicente de la Barquera, Comillas,

Santillana del Mar y Santander, ahont van embarcarse cap á Bilbao, retornant després á França molt complascuts de las moltes bellesas arqueològicas que van admirar durant l'excursió y emportantse'n més de dugascentas fotografias de las regions visitadas.

Lo govern espanyol, volent recompensar los valiosos treballs qu'aquets dos senyors, d'alguns anys ençà, estàn fent sobre Espanya, ha nombrat al senyor Comte de Saint-Saud comendador de número d'Isabel la Catòlica y al senyor Marquès de Fayolle li ha otorgat l'encomienda ordinaria de la meteixa orde. Celebrem vivament tant merescudas distincions.

Una altra excursió notable fou la qu'els Srs. Pagès y Meyer, acompanyats d'altres senyors que no perteneixen al CENTRE, van verificar en la segona quinzena d'Agost per la Vall de Ribas, Nuria, Puigmal, font del Segre, estanys de Carença, la Cerdanya francesa, Puigcerdà, Pobla de Lillet, Castellar d'en Huch, fonts del Llobregat, Montgrony y Gombreny. De tots aquets llocs lo Sr. Pagès va treuren fotografias.

Los Srs. Vintró, Galbany, Borrell y Casals van dirigirse á Puigcerdà, desde ahont van visitar las més típicas poblacions de la Cerdanya francesa.

En l'esmentada vila van separarse los excursionistas, prosseguint los Srs. Vintró y Galbany l'excursió cap á Montlluís, Vernet, Sant Martí de Canigó, Sant Miquel de Cuixà, Prades, Perpinyà, Carcassona, Narbona, Elna, Ceret, Arles, La Preste y Camprodon.

Lo Sr. Vintró va treure també bon nombre de fotografias dels principals monuments visitats durant l'excursió.

Finalment, ens plau consignar altrás excursions de menos importancia, com són la verificada pel Sr. Canals á l'alt Empurdà; la que durant los dias 8 y 9 de Setembre van realisar los senyors Vintró y Galbany, acompanyats de sos amichs los joves excursionistas D. Joan Capdevila y D. Pere Bulbena, de Mora d'Ebre á Tortosa, pel riu Ebre; la qu'el Sr. Sastre féu á Sant Joan de las Abadessas, minas d'Ogassa y Camprodon; la del Sr. Galbany á Reus y Poblet; y la dels Srs. Pagès, Vintró y Galbany á La Barata, Mura, Rocafort y Manresa.

Havem tingut ocasió de saludar al nostre estimat consoci delegat á La Junquera D. Carles Bosch de la Trinxeria, qui ens ha enterat de qu'el govern francès ha disposat, y està ja executantse, la repoblació dels boscos qu'abans hi havia en lo Canigó, los quals sens dupte constituían la més gran bellesa de la celebrada montanya.

Semblant disposició nos fa pensar en quin dia els nostres governants cuydaràn de deturar la destralt que va deixant arrasats los boscos de la nostra patria.

Tenim coneixement de que acaban de publicarse las següents obras de veritable interès pera tots los aficionats á l'estudi dels monuments y las arts de la nostra patria:

Guia de Tarragona, per Emili Morera; *Santas Creus*, monografia d'aquet cenobi, ab ilustracions, per Ramon Sala, arquitecte de Tarragona; *Catàlech del Museu Arqueològich de Tarragona*, per son il·lustrat conservador D. Angel del Arco.

Lo dia 7 del passat Agost tingué lloch en lo cim del Montseny, conegut per la *Creu de Matagalls*, la colocació y benedicció d'una gran creu de fusta d'abet que ve á substituir la qu'abans hi havia, que sigué destruïda per un llamp.

L'Excm. é Ilm. senyor Bisbe de Vich, á quina iniciativa es deu la colocació d'aquesta creu, presidí la cerimonia de la benedicció de la meteixa.

Nostres actius consocis en Arthur Osona y en Joseph Castellanos acaban de publicar la tercera edició de la *Guia itineraria de l'Alt Pla de Barcelona y Baix Vallès*.

En aquesta nova edició, que consta de 76 itineraris, ò siga una trentena més qu'en las anteriors edicions, los autors han tingut lo bon acert d'introduirhi algunas notables innovacions, com són las tres taulas explicativas: la primera, de las altituts que s'oviran desde el cim del Tibidabo, limitant l'horitzó; la segona, de las fonts més conegudas entre las permanents de la

regió que s'esmentan en la *Guia*; la tercera, de las casas que serveixen menjar, fondas y restaurants que trobarà l'excursionista en las vehinas serras.

No duptem qu'aquesta *Guia* contribuirà poderosament á fer coneixe alguns llocs molt notables de la serra del Tibidabo, que no per ser la més favorescuda dels barcelonins, ja per la seva proximitat com per la seva bellesa, és la més coneguda.

En lo nombre del 27 de Juliol d'aquest any nostre estimat colega *La Renaixensa* publicà un article en el que s'ocupava extensament del nostre CENTRE, donant noticia dels propòsits qu'à la corporació animan, dels seus treballs, dels medis ab que compta; en una paraula, fent l'història del moviment intel·lectual y de propaganda catalanista que representa el CENTRE.

No podem menys de donar las més expressivas gracias al nostre il·lustrat company en la premsa y li agraïm, com se deu, la bona voluntat é interès qu'ha demostrat vers el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Dit article ha sigut reproduït pels periòdichs *Lo Catalanista*, de Sabadell, *Setmanari Català*, de Manresa, *Los Debates*, de Tortosa, *Lo Vendrellense*, del Vendrell, *Lo Gironès*, de Girona, *Lo Somatent*, de Reus, *La Veu del Montserrat*, de Vich, y altres que sentim no recordar.

A tots donem las més amistosas gracias, no sols per lo qu'al CENTRE correspon per fer d'ell referencia, sinó perquè han contribuït á donar major escalf á l'idea excursionista y á despertar l'estudi de las bellesas naturals y artístiques de la nostra patria.

La casa editorial Justus Perthes de Gotha ens ha favoregut ab un exemplar del seu *Atlas Portatil*, edició castellana, que acaba de publicar, traduïda de la 30.ª edició alemana.

Lo merescut renom que la casa Justus Perthes ha sapigut guanyar ab el seu conegut *Almanach de Gotha* y las sevas cartas geogràfiques, entre las quals figuren los mapas Stieler, ha vingut á confirmar-se novament ab la publicació d'aquest *Atlas portàtil*, obra que reuneix las condicions que són precisas per al fi á que

està destinada; puix, á més del seu escàs volum, ja que no arriba de bon troç á las dimensions del volum en octau espanyol, circumstancia que facilita poguer portar l'atlas á la butxaca, tenint-lo aixís sempre á mà pera consultarlo, és d'admirar la perfecció extraordinaria dels 28 mapas de qu'es compon, que no per ser de petit tamany deixan d'oferir tots los principals datos geogràfichs, orogràfichs é hidrogràfichs.

També creyem digne d'esment l'exactitut que s'observa en els noms propis, cosa que, per regla general, no sol succehir aixís en las publicacions estrangeras que tractan del nostre país.

En conjunt, l'*Atlas portátil* és una obra que recomanem á nostres llegidors baix tots conceptes.

Ha mort á Cervera, la seva patria nadiua, el senyor de Dalma-ses, pare del nostre actiu delegat en aquella població D. Faust de Dalmasas y de Massot, á qui donem el nostre més sentim pésam pel dol que l'afligeix.

Havem llegit en la premsa periòdica de la nostra capital que l'Excm. é Ilm. doctor Sivilla, bisbe de Girona, té el propòsit de restaurar lo monastir de Camprodon, hermós exemplar romànich qu'està molt derruhit y en deplorable estat.

Igualment havem llegit qu'el nostre soci honorari l'Excm. é Ilm. doctor Morgades, bisbe de Vich, ha encarregat á l'arquitecte Sr. Rogent el plan de restauració del monastir de Sant Joan de las Abadessas.

Felicitem coralment als dos insignes prelats pels seus nobles propòsits, oferintlos la nostra humil cooperació per portar á terme llurs respectivas empresas.

Els nostres consocis delegats á Santa Coloma de Queralt los ilustrats sacerdots mossèn Joan Segura y mossèn Esteve Puig han realisat el descobriment d'una cova prehistòrica en el terme de Miralles, prop de Fransola.

Dits senyors van practicar algunas excavacions en l'interior de la cova, que van donar per resultat la troballa de diferents exemplars de terrissa primitiva, entre ells molts d'iguals en dibuix y colorit als barros empuritans.

A primers del pròxim més de Novembre lo CENTRE celebrarà en lo saló de *La Vanguardia* la tercera exposició fotogràfica d'enguany. L'objecte d'aquesta exposició és presentar al públich la nombrosa colecció de fotografias qu'han tret els nostres consoci Srs. Pagès y Vintró en llurs respectives excursions als Pirineus, Cerdanya y fonts del Llobregat.

Nostre consoci delegat al Vendrell D. Jaume Ramon y Vidales ha publicat esmeradament impresa la seva monografia *L'Arch de Barà*, que va mereixe el premi de la Diputació Provincial de Tarragona en los Jochs Florals d'enguany.

A causa del excés de material que tenim pera publicar, havem deixat per al vinent Butlletí l'acabament de las conferencias que sobre el tema *Una excursió á Londres* va donar el Sr. Arabia y Solanas durant lo mes de Febrer d'aquest any.

LO CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.